

16 augustus 1967

52e jaargang, no. 2606

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

„Goedkope” of „dure” landen

OMDAT het seizoen om lichte spijs vraagt, ditmaal enkele kanttekeningen bij een onder Nederlanders nogal populair vakantiegenoegen: de internationale prijsvergelijking. Zulks teneinde voorbarige conclusies over de „goedkoopte” of „duurte” van het bezochte land daarbij te voorkomen. Per slot van rekening heeft het destijds door Drs. G. J. Aeyelts Averink verrichte lezerskringonderzoek uitgewezen dat 80 pCt. van de lezers van *E.-S.B.* geen economen zijn. Mijn excuses aan de 20 pCt.; in de rest van dit nummer vinden zij wellicht nog iets van hun gading.

De overige lezers moge ik er allereerst op wijzen dat een land goedkoper is dan een ander land, wanneer in het eerste, bij omrekening van beide valuta's tegen elkaar volgens de officiële wisselkoers, het *gemiddelde* prijsniveau lager — d.w.z. de koopkracht van de geldeenheid hoger — is dan in het tweede. Dit kan natuurlijk alleen als de officiële wisselkoers niet de werkelijke gemiddelde koopkrachtverhouding van beide valuta's weergeeft. Dat doet hij in het algemeen ook niet; hoogstens ten naaste bij, voorzover het de goederen en diensten betreft, die deelnemen aan het internationale handelsverkeer.

Wanneer we de goedkoopte of duurte van een land t.o.v. een ander land willen vaststellen, dienen we derhalve te bepalen in welke mate zijn valuta t.o.v. die van dat andere land door de officiële wisselkoers wordt onder- of overgewaardeerd. Het gaat er dus om de werkelijke koopkrachtverhouding, de zgn. *koopkrachtpariteit* van de valuta's t.o.v. elkaar te vergelijken met hun officiële wisselkoers. Nu is het bepalen van de koopkrachtpariteit van twee valuta's een verre van eenvoudige zaak. De prijsstructuur — de onderlinge *verhouding* van de prijzen der verschillende goederen en diensten — vertoont van land tot land grote verschillen. Hierdoor kan niet worden volstaan met het vergelijken van de prijzen van enkele „representatieve” artikelen. Strikt genomen kan de binnenlandse koopkracht van een valuta slechts volledig worden gemeten door middel van een uitputtende opsomming van de hoeveelheden van alle goederen en diensten, die voor de geldeenheid kunnen worden gekocht. Wanneer men zich realiseert, dat deze duizenden goederen nog weer in talloze verschillende kwaliteiten — en verpakkingen — worden aangetroffen, dan begint zich de orde van grootte van het probleem reeds enigszins af te tekenen.

Toch is dit nog slechts het begin van de moeilijkheden. Een internationale prijs- en dus koopkrachtvergelijking heeft uiteraard slechts zin, wanneer de prijzen van dezelfde goederen — en kwaliteiten — worden vergeleken. Het vervelende is echter, dat in géén twee landen hetzelfde goederenpakket wordt geconsumeerd. Verschil in klimaat en in welvaarts- en beschavingspeil kan een wereld van verschil in bestedingen veroorzaken. De lezer vergelijkte bijv. de gemiddelde wooncultuur van onze Franse E.E.G.-„partners” met die van, pakweg, de Canadezen. Doch ook bij landen die in bovengenoemde opzichten niet al te veel verschillen, rijzen hier grote problemen. Voor zover in beide landen dezelfde goederen in dezelfde kwaliteiten worden geconsumeerd, geschiedt dat dan toch nog in zeer verschillende onderlinge verhoudingen!

We kunnen ons behelpen door het in één van de twee landen vigerende pakket te kiezen. Hiervan moeten we dan de totale prijs in dat land in eigen valuta vergelijken met de prijs van datzelfde pakket in het andere land, in de valuta van dat andere land. Aangezien een dergelijk pakket in het tweede land in feite echter niet geconsumeerd wordt, d.w.z. dat de

INHOUD

Drs. R. Iwema: „Goedkope” of „dure” landen	811
Dr. W. Drees Sr.: Normen voor de totale om- vang van de Rijksuitgaven; tien jaar uitgavenbeleid in perspectief	812
Mr. O. Leyendekkers: Ordelijk economisch verkeer: voer voor perfectionisten..	815
Drs. A. Pais: Het Damrak en het buiten- land	818
Notitie:thuis best	820
Ir. T. van Tol: De wording van een kapitaal- crisis (I)	821
Boekbesprekingen: door Prof. Dr. R. Slot, Drs. H. W. de Jong en Drs. C. van der Vlies	827
Prof. Dr. C. D. Jongman: Geld- en kapitaalmarkt....	829
Recente publikaties	830
Mededeling voor economen	830

koopkracht van de consument in dat land zich in werkelijkheid niet op dat pakket richt, wordt onvermijdelijk een artificieel element in de berekening geïntroduceerd. Dit heeft ook praktische consequenties. Vooral indien de prijsstructuur in beide landen sterk uiteenloopt, zal de uitkomst van de berekening nl. vanzelfsprekend in sterke mate beïnvloed worden door de keuze van het land, welks consumptiepakket als basis genomen is. Het spreekt vanzelf dat door uit te gaan van een *gemiddeld* goederenpakket, dat dus in feite van één van beide landen wordt geconsumeerd, het arbitraire element geenszins uit de berekening wordt geëlimineerd. Hieruit blijkt wel, dat de berekening van koopkrachtpariteiten eigenlijk principieel onmogelijk is.

Hier komt nog bij dat het gewoon ondoenlijk is om bij de samenstelling van het „basispakket” ook maar ten naaste bij naar volledigheid te streven, zodat ook hier een keuze moet worden gedaan, waarmee nog eens een extra arbitrair element in de berekening wordt gebracht. Het zal dan ook geen verbazing wekken dat de door verschillende economen berekende consumptieve koopkrachtpariteiten soms zozeer uiteenlopen, dat zij het vertrouwen in de economische research nauwelijks kunnen bevorderen. Tevens zal duidelijk zijn, dat hier een dankbaar terrein ligt voor demagogie. Door de consumptie per hoofd in de verschillende landen via de koopkrachtpariteiten van hun valuta met elkaar te vergelijken, wordt immers een indruk van hun relatieve „levensstandaard” verkregen. Als we nu het te vergelijken consumptiepakket maar „doelmatig” kiezen, kunnen we bewijzen wat we willen. In hetzelfde vlak liggen de „welvaartsvergelijkingen”, waarbij men één of enkele, veel begeerde, meestal duurzame consumptiegoederen uitkiest en berekent hoe lang in de verschillende landen de gemiddelde werknemer moet werken om zich die goederen te kunnen verschaffen. Het spreekt vanzelf dat de uitkomst van een dergelijke vergelijking geheel afhangt van de vraag of de betreffende goederen, vergeleken met de andere in een land relatief duur of goedkoop zijn.

Nu is het beeld in werkelijkheid nog aanzienlijk ingewikkelder dan tot dusver is geschetst. Tot nu toe hadden we het over de berekening van wat we nationale consumptieve koopkrachtpariteiten zouden kunnen noemen, gebaseerd op nationale consumptiepakketten. Voorzover de verschillende sociale lagen van de bevolking hun eigen bestedingspatroon hebben, gelden voor hen echter ook afzonderlijke koopkrachtpariteiten. Dergelijke *partieële* koopkrachtpariteiten worden regelmatig berekend. Zo becijfert het Statistisch Bureau van de E.E.G. koopkrachtpariteitscijfers voor de arbeiders in de kolen- en staalnijverheid en de Verenigde Naties voor haar internationale „officials”. De laatsten worden daarbij nog weer gesplitst naar de tijdsduur van hun verblijf, hetgeen immers op hun bestedingspatroon van invloed is. Bij een kortstondig verblijf benadert dit bestedingspatroon dat van de — luxe — toerist, waarmee we op ons uitgangspunt zijn teruggekeerd. Ook voor de toerist geldt een specifiek consumptiepatroon, waarin de diensten relatief sterk zijn vertegenwoordigd. Ook op grond van dit bestedingspatroon zouden partieële koopkrachtpariteiten voor de verschillende landen kunnen worden berekend, welke na vergelijking met de officiële wisselkoersen tot een uitspraak over de „goedkoopste” of „duurste” van de bezochte landen uit toeristisch oogpunt zouden kunnen leiden. Een gewaarschuwd toerist telt echter voor twee.

Mijnshereenland.

R. IWEMA.

Normen voor de

Tien jaar uitgavenbeleid in perspectief

DE vraag hoe hoog de uitgaven van het Rijk moeten of mogen zijn, is voor elke regering een punt van voortdurende zorg. De motieven, aangevoerd voor het ten val brengen van het Kabinet-Cals, en de moeilijkheden die voortvloeien uit de verzwakking der conjunctuur wettigen bovendien op het ogenblik bijzondere aandacht voor dit onderwerp. Het loont, dunkt mij, de moeite, een kort overzicht te geven van de financiële stelregels, waarvan gedurende ruim tien jaar opeenvolgende kabinetten zijn uitgegaan en van de verkregen resultaten. Er bestaat daarover m.i. nogal wat misverstand ¹⁾.

Remmen en versnellen

In 1956, bij de laatste kabinetsformatie waarbij ik als formateur, eventueel Minister-President, overleg pleegde met fractievoorzitters, kwam ook de vraag aan de orde of bepaalde richtlijnen konden worden vastgesteld voor het beleid inzake de Rijksuitgaven. De K.V.P.-fractie wenste vastgelegd te zien dat de uitgaven verhoudingsgewijs minder snel zouden stijgen dan het nationaal inkomen. Daartegenover stelde ik, dat geen kabinet dit zou kunnen toezeggen omdat zich te veel onvoorziene omstandigheden zouden kunnen voordoen, die doorvoering van een dergelijke regel hoogst ongewenst, zo niet onmogelijk zouden kunnen maken. Bovendien echter achtte ik een dergelijke algemene regel in zichzelf onjuist. Ik verdedigde de opvatting, dat er wel in een hausse — bijzondere gebeurtenissen voorbehouden — naar moest worden gestreefd de uitgaven percentsgewijs minder snel te doen oplopen dan het dan snel stijgende nationaal inkomen, maar dat dit in een baisse noch mogelijk, noch ook gewenst zou zijn. Hofstra, die Minister van Financiën werd, en Liefstinck, die in een bepaalde fase van de formatie erbij betrokken was, stemden in met deze gedachtengang die tenslotte ook in het overleg met de fracties werd aanvaard.

De motieven zijn duidelijk. Niet alleen is het in een baisse, als het nationaal inkomen daalt, terwijl uitgaven in verband met de werkloosheid zich opdringen, vrijwel onontkoombaar dat de uitgaven een stijgend percentage van het nationaal inkomen vragen, maar het is een toch wel algemeen aanvaard economisch beginsel, dat de overheid voorzover mogelijk tijdens een hausse, wat bestedingen betreft, matigend, in de baisse stimulerend moet optreden. Dat neemt natuurlijk niet weg, dat er ook uitgaven zijn, waartoe de overheid juist in een hausse-periode genoodzaakt wordt omdat een snelle groei van de bedrijvigheid ook publieke investeringen onvermijdelijk maakt, o.a. voor wat men tegenwoordig noemt de infrastructuur.

¹⁾ Of een norm voor het totaal van de uitgaven wenselijk is of dat volstaan kan worden met de norm voor toetsing van afzonderlijke uitgaven (afwegen tegen het marginale belastingoffer) is besproken op het congres dat het Institut International de Finances Publiques in 1966 te York heeft gehouden (verslag gepubliceerd in het tijdschrift *Public Finance/Finances Publiques* nr. 1) en in de recensie van het Hofstra-rapport door W. Drees Jr. in *Socialisme & Democratie*, januari 1967, blz. 54 e.v.

totale omvang van de Rijksuitgaven

door Dr. W. Drees

In 1956 dreigde overbesteding en het nemen van de nodige maatregelen daartegen werd vertraagd door de vier maanden durende kabinetscrisis. Suez-crisis en Hongaarse opstand, in 1957 een nieuwe val van de Franse frank en een daardoor verzwakt vertrouwen ook in de gulden maakten de toestand moeilijk en onzeker. Er werd echter overeenkomstig de bedoeling, afgeremd. Het percentage, dat de Rijksuitgaven eisten van het nationaal inkomen, daalde van 27,1 in 1955 tot 26,3 in 1956 en tot 24,6 in 1957. Inmiddels begon de situatie naar de andere kant door te slaan zodat tegenwicht moest worden gegeven. Bovendien stond ons land plotseling voor een vermindering van inkomsten uit Indonesië en voor hoge uitgaven, omdat Indonesië alle Nederlandse bedrijven zonder vergoeding naastte, ophield met betaling van aflossing en rente op door Nederland gegarandeerde leningen, met betaling van pensioenen enz. Bovendien moesten hier tienduizenden uit Indonesië verdreven Nederlanders worden opgevangen. De uitgaven stegen in 1958 tot 24,8 pCt. en zouden ook in 1959 omhoog moeten.

Toen kwam de aanval van het K.V.P.-Kamerlid Lucas op Minister Hofstra onder de leuze: „Wij zijn unaniem in deze Kamer gekant tegen het huidige hoge niveau van de overheidsuitgaven”. Hij eiste drastische verlaging van die uitgaven. De bewering omtrent de unanimität der bezwaren was zeer merkwaardig, omdat — zoals bekend — bij de afzonderlijke begrotingen van alle kanten bij de regering placht te worden aangedrongen op groter royaliteit, in het bijzonder o.a. ten aanzien van de zorg voor wie door het Indonesische beleid getroffen waren en ten aanzien van de woningbouw, waarvoor het Rijk de verlening van voorschotten voor woningwetbouw van de gemeenten ging overnemen. Ook was de eis van absolute, nog wel drastische, verlaging in lijnrechte strijd met de afspraken bij de kabinetformatie.

Intussen, het conflict leidde tot het aftreden van Minister Hofstra en tot een kabinetscrisis. Een kabinet van andere politieke samenstelling, het Kabinet-De Quay met Zijlstra als Minister van Financiën, trad op. Natuurlijk dacht het geen ogenblik aan verlaging der uitgaven. Daarvan repte ineens niemand meer. Integendeel, men berustte erin dat Minister Zijlstra het „volstrekt onmogelijk” noemde, dat de rijksuitgaven niet zouden stijgen. Wel zou de regering er naar streven de uitgaven verhoudingsgewijs minder te doen stijgen dan het nationaal inkomen — een bekende klank.

De Zijlstra-norm

Het is merkwaardig hoezeer bij velen lange tijd de indruk is blijven bestaan dat dit het beslissende richtsnoer voor het beleid was gebleven. In werkelijkheid ging de regering daarnaast een andere gedachtengang stellen, die in wezen daar tegenin dreigde te gaan. Minister Zijlstra formuleerde voor uitgaven en belastingen samen wat later genoemd is de Zijlstra-norm (besproken o.a. in *E.-S.B.* van 24 mei jl.). Hij ging uit van een trendmatige verhoging van het natio-

naal inkomen met 4 pCt. per jaar, die een overeenkomstige verhoging der rijksuitgaven zou toelaten. De progressie in de inkomstenbelasting zou leiden tot een sterkere verhoging van de opbrengst der belastingen, te stellen op ongeveer $5\frac{1}{3}$ pCt. Het zou een kwestie van beleid zijn in hoeverre men de daardoor ontstane ruimte zou bestemmen voor hogere uitgaven dan wel voor verlaging der belastingen.

Het is duidelijk dat dit criterium weinig bevorderlijk was voor een percentagegewijs achterblijven van de rijksuitgaven. Gezien de vele nog onvervulde verlangens, de drang naar uitbreiding van de eigen activiteiten bij departementen en diensten, de wens van ministers om op het hun toevertrouwde gebied veel tot stand te brengen, de druk van pressiegroepen en van specialisten in het parlement, zou het een mirakel zijn geweest als de toelaatbaar verklaarde 4 pCt. en een deel van de verdere ruimte niet zouden zijn gebruikt. Bovendien was met de 4 pCt. niet alles gezegd. Daarbij werden namelijk buiten beschouwing gelaten de uitgavenstijgingen, die het gevolg waren van salarisverhogingen en van toeneming van bepaalde uitgaven voor de woningbouw, factoren juist van bijzonder grote betekenis. De uitgaven namen dan ook t.o.v. het voorafgaande jaar toe: in 1960 met 9, in 1961 met 10, in 1962 met 7 en in 1963 met 8 pCt. Een heel eind dus boven de 4 of zelfs de $5\frac{1}{3}$ pCt. Ten dele omdat de norm zelf, zoals ik aangaf, bepaalde verhogingen buiten beschouwing liet, ten dele omdat goede voornemens nu eenmaal ook op dit terrein niet altijd in praktijk worden gebracht.

In 1961 sprongen de uitgaven van 24,3 op 27,2 pCt. van het nationaal inkomen. Hierin zat echter een uitgave van f. 293 mln. als vergoeding aan de Nederlandsche Bank voor het verlies op de boekwaarde van het goud door revaluatie. Daarna volgde enige verlaging, tot 26,1 in 1962 en 25,8 pCt. in 1963. Dat was te danken aan het feit, dat het nationaal inkomen met belangrijk meer dan de trendmatig geraamde 4 pCt. steeg.

1963 bracht het Kabinet-Marijnen met Witteveen als Minister van Financiën. Het legde, in overeenstemming met het Akkoord van Wassenaar, de nadruk op de formulering, dat het wenselijk was de stijging van de staatsuitgaven bij de toeneming van het reëel nationaal inkomen te doen achterblijven. Helaas zou het tijdelijk daarvan moeten afwijken o.a. wegens verhoogde landbouwuitgaven. Nu stegen de uitgaven, vergeleken met een vorig jaar, niet met 7 of 8, maar met 18 pCt. De teugels waren niet strakker aangehaald, maar lossen gaan hangen. Ook nu viel niettemin het percentage in verhouding tot het nationaal inkomen nog mee: in 1964 van 25,8 op 25,7; in 1965 echter — in hoofdzaak nog voor de verantwoordelijkheid van het Kabinet-Marijnen — een stijging tot 27,3 pCt. Het Kabinet-Marijnen had een begroting voor 1965 ingediend, in totaal belopende rond f. 16 mrd.: *Zeven jaar nadat zogenaamd unaniem drastische verlaging van de*

rijksuitgaven was verlangd, waren ze vrijwel precies verdubbeld.

Het in 1965 opgetreden Kabinet-Cals, met Vondeling als Minister van Financiën, wilde in verschillende opzichten een andere aanpak dan het voorgaande kabinet. Het verzekerde echter dat het de gedragslijn wilde handhaven de stijging der Rijksuitgaven te doen achterblijven bij, althans niet te doen uitgaan boven, de stijging van het nationaal inkomen. Weliswaar zou het, evenals bij vorige kabinetten, tijdelijk onvermijdelijk zijn van die regel af te wijken.

Ik heb mij toen al dadelijk de opmerking veroorloofd dat dit kabinet ongetwijfeld slechts tijdelijk van de regel zou afwijken, omdat het evenmin als vorige kabinetten het eeuwige leven zou hebben. Dat zijn levensdraad nog voor het einde der lopende parlementaire periode zou worden afgesneden, was echter nog niet te voorzien. Mogelijk scheen mij dat wel. De financiële woordvoerder der K.V.P., Lucas, had toen Minister Hofstra eenmaal weg was de voortdurende stijging der uitgaven met gelatenheid aanvaard. Hij zuchtte nog wel eens, maar verklaarde de Minister van Financiën mild te willen beoordelen. In mijn boekje *De vorming van het regeringsbeleid* vroeg ik echter: „Maar hoe zal hij nu het Kabinet-Cals beoordelen?”. De vraag is onbeantwoord gebleven wat hemzelf, niet wat zijn fractie betreft. Hij is afgetreden als Kamerlid enkele weken voordat de aanval op het financiële beleid van het Kabinet-Cals werd geopend.

Intussen zijn wij nu, na wisselende „tijdelijk” niet nageleefde normen, voor 1967 volgens de in april herziene begroting, gekomen op uitgaven van rond f. 21 mrd. De uitgaven zullen intussen, o.a. in verband met de uitgaven voor vergroting der werkgelegenheid, tenslotte wel hoger worden, terwijl de inzinking der conjunctuur de belastingopbrengst sterk doet dalen ²⁾.

BIJ het bezien van het begrotingsbeleid over een aantal jaren, vallen onder meer twee punten op. Vooreerst het vervagen van het onderscheid tussen gewone en buitengewone dienst. Ik heb als minister nog meegemaakt, dat aan de regering verweten werd, dat zij het vermogen van het Rijk vergrootte ten koste van de ingezetenen als zij voorstelde een deel van de buitengewone dienst te dekken uit de gewone middelen. Nu wordt een begroting als niet voldoende gedekt beschouwd als te veel voor de buitengewone dienst moet worden geleend, hoewel de gewone dienst een flink overschot vertoont.

Nog opmerkelijker is, dat in geen van de gestelde normen sinds 1958 onderscheid is gemaakt tussen jaren in de hausse of in de baisse. Ook in de Zijlstra-norm werd alleen gesproken over de structurele, trendmatige stijging van het nationaal inkomen. Zijlstra heeft dat natuurlijk bewust gedaan en heeft er ook zijn motieven voor aangegeven. Ik ben geneigd te menen dat het van belang had kunnen zijn en in elk geval meer aan de werkelijkheid zou hebben beantwoord, als wél bij voorbaat verschil was gemaakt. Maar of de formulering van deze normen er toe heeft bijgedragen of niet, *men kan stellen, dat in toenemende mate*

is gehandeld alsof de in 1959 begonnen hausse onafgebroken zou voortduren. Dit is overigens niet alleen in ons land het geval geweest. Men ziet het ook in de landen om ons heen, hoe ook de politieke samenstelling der regeringen is geweest. Het is een bewijs te meer hoe moeilijk het is politiek te handelen zoals naar economisch inzicht wenselijk zou zijn: remmen in de hausse, stimuleren in de baisse. Theoretisch is men het er wel over eens, dat bij een recessie verhoging van de rijksuitgaven en vermindering van de belastingen om ook het particuliere verbruik te bevorderen, gewenst zou zijn. Men bevindt zich echter, als alle ruimte meer dan verbruikt is, ook door belastingverlagingen, financieel in een positie, die dringt naar beperking van uitgaven en verhoging van lasten. Zo moet onze regering, evenzeer als bijv. die in West-Duitsland, heet en koud blazen tegelijkertijd.

De aandacht is nu natuurlijk allereerst gericht op de vraag hoe een evenwichtig beleid te voeren, dat de werkloosheid krachtig aanpakt. Mocht er echter, zoals niet onmogelijk schijnt, spoedig weer een opleving komen, dan zal men zich ernstig moeten afvragen hoe een beleid kan worden gevoerd, waarbij men doet wat groeiende bedrijvigheid ook van de overheid vraagt of wat voor wezenlijk grote volksbelangen noodzakelijk is. Anderzijds zal men zich beperkingen moeten opleggen bij het ter hand nemen van nieuwe taken waar mogelijk, en ook bij wat gedaan moet worden soberheid betrachten. Want dit staat vast, kostenbesef bij de uitvoering van taken, die verricht moesten worden, was bij velen zeer verzwakt toen de middelen zo ruim vloeiden, dat er een stemming kwam, die ik meermalen tot uiting hoorde brengen: „We behoeven nu toch niet meer zuinig te zijn”. Helaas, de stroom blijft niet altijd even breed.

's-Gravenhage.

W. DREES Sr.

²⁾ Hieronder een overzicht van het uitgavenverloop gedurende de gehele besproken periode. Bijzondere omstandigheden maken soms de vergelijking niet geheel zuiver, maar in het algemeen wordt wel een juist beeld verkregen.

TOTAAL VAN DE RIJKSUITGAVEN (excl. afschrijvingen) a)
1955-1968, in pCt. van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen

1955	26,6
1956	25,8
1957	24,1
1958	24,8
1959	26,0
1960	24,3
1961	27,2
1962	26,1
1963	25,8
1964	25,7
1965	27,3
1966	27,0
1967 (herzien)	28,5

a) De afschrijvingen worden sinds tien jaar in mindering gebracht op de afflossingen. De vergelijkbaarheid met de eerste jaren van deze tabel wordt bevorderd door overal de afschrijvingen buiten beschouwing te laten.

(I. M.)

§ NV. SLAVENBURG'S BANK §

Ordelijk economisch verkeer: voer voor perfectionisten

HET eerste wat nodig is om het oeverloze onderwerp *ordelijk economisch verkeer* vatbaar voor bespreking te maken is: nadere begrenzing. Het rapport, dat onlangs door een staatscommissie hierover is uitgebracht, geeft deze inderdaad aan. Zowel uit de samenstelling der commissie als uit de rede, waarmee zij door de staatssecretaris geïnstalleerd werd, blijkt dat haar opdracht alleen betrof het ordelijk economisch verkeer (O.E.V.) in wat men vroeger de middenstandssector noemde en wat men thans liever aanduidt als het midden- en kleinbedrijf. Bij nadere lezing van het rapport blijkt deze begrenzing echter niet juist te zijn geweest: het stuk speelt eigenlijk alleen op het gebied van de detailhandel — dat is tegelijk minder en méér dan het midden- en kleinbedrijf. Want hele sectoren van dit laatste — ambacht, horeca, transport — laat de problematiek van het O.E.V., althans zoals deze hier behandeld is, koud; van de andere kant kan men niet over detailhandel spreken zonder ook de verbruikerscoöperaties en het grootwinkelbedrijf daarin te betrekken (die overigens geen van beide een stem hebben gehad in de werkzaamheden der commissie, evenmin als de fabrikanten van merkartikelen en de consumenten).

Als men dan voorts uit het rapport heeft begrepen dat met *economisch verkeer* niets anders bedoeld wordt dan *concurrentie*, is het duidelijk dat de commissie haar verkenningstochten niet bepaald op maagdelijk terrein heeft ondernomen. Nergens heeft de wetgever de concurrentie reeds van zoveel kanten en zozeer in details geregeld als juist in de kleinhandel. Daar gelden reeds:

sinds 1925: een Winkelsluitingswet,
„ 1935: een Wet op de Opruiming en uitverkoop,
„ 1936: een Wet op het Afbetalingsbedrijf,
„ 1937: een Vestigingswet,
„ 1941: regels voor prijsaanduiding,
„ 1956: de Wet op het Cadeaustelsel,

voorts een reeks bijzondere wetten, zoals de Drankwet, Warenwet, Geneesmiddelenwet, Tabakswet, Vleeskeuringswet, en van tijd tot tijd nog een zwerm prijzenbeschikkingen.

De meeste dezer wetten zijn in de loop der jaren vernieuwd, verijnd en uitgebreid. De vestigingswetgeving is ook door de doorsnee-jurist niet meer te doorgronden; de bewoordingen van de Uitverkoopwet grenzen aan het mystieke, de Wet op het Cadeaustelsel noodzaakt van tijd tot tijd de Hoge Raad zich te verdiepen in het rechtskarakter van pannelappen en drinkglazen.

Een dubbele opdracht aan de staatscommissie

Inderdaad, als men in verkeerstermen wil spreken kan men zonder veel overdrijving stellen dat men in de detailhandel door de verkeersborden de weg niet meer zien kan. Waarom dan juist hier de kreet O.E.V. aangeheven, alsof men voor een legislatief vacuüm stond? Hoopte de (voormalige) staatssecretaris misschien een algemeen beginsel te vinden waartoe alle reeds bestaande deel-regelingen herleid zouden kunnen worden, om van daar uit door een algemene wet op de concurrentie het „ewig Weh und Ach“ van het midden- en kleinbedrijf „aus einem Punkte zu kurieren“?

Of moest het ambitieuze opschrift dienen om een schamele opdracht te dekken en ging het er slechts om, enige restgebieden op te sporen die nog ruimte bieden voor de regelingslust der overheid?

In de toespraak, waarmee de staatssecretaris de commissie in december 1964 installeerde, vindt men beide elementen: enerzijds wordt gerept van de mogelijkheid, „de afzonderlijke regelingen te stelen op één uniform beleidsprincipe, zodat een meer consistente en harmonische beleidstoepassing verkregen zou kunnen worden“, anderzijds wordt gevraagd „of het wenselijk is, al dan niet in een meer algemene regeling, nieuwe elementen aan de bestaande wetgeving toe te voegen“.

Wat het eerste deel van de opdracht betreft, is de commissie er niet in geslaagd één beginsel te formuleren dat aan de gehele regeling van de concurrentie in de detailhandel ten grondslag gelegd zou kunnen worden¹⁾. Zij is niet verder gekomen dan drie deelbeginselen. Twee ervan heeft zij uit de bestaande wetten kunnen destilleren; een derde heeft zij zelf erbij gevonden.

Drie beginselen

De drie beginselen zijn de volgende:

1. *bescherming van vragers tegen misleiding*²⁾;
2. *handhaving van de doorzichtigheid van de markt*; waarbij dan komt een voor Nederland nieuw beginsel:
3. *verbod van concurrentie door middel van tijdelijk sterk verlaagde prijzen.*

De Commissie pretendeert overigens in het geheel niet dat uit de eerste twee deelbeginselen onze gehele zgn. middenstandswetgeving verklaard kan worden. Integendeel, het grootste deel daarvan steunt op andere overwegingen, en de wettelijke regeling van het O.E.V. die de commissie in het vooruitzicht stelt is dan ook geenszins alomvattend. Met name de Vestigingswet (met 3 uitvoeringsbesluiten, 6 idem beschikkingen ongeacht ruim 100 vestigingsbesluiten) en de Winkelsluitingswet (met Winkelsluitingsbesluit) blijven daarbuiten. Ook wil de commissie niet tornen aan de Warenwet wanneer deze in de toekomst (waartoe plannen bestaan) ook dienstbaar gemaakt zal worden aan het bevorderen van de eerlijkheid in de handel. Wél heeft zij bevonden dat het mogelijk is, uitgaande van de eerste twee geabstraheerde beginselen, nóg enkele gedragingen strafbaar te stellen die tot heden niet strafbaar zijn — en daarmee is dan voldaan aan het tweede deel van de opdracht: het speuren naar onordelijke gedragingen die alsnog bestreden dienen te worden.

¹⁾ Wanneer men tenminste niet als beginsel wil beschouwen de volstrekt abstracte en academische definitie van O.E.V. die de commissie aan haar beschouwingen vooraf doet gaan: een economisch verkeer waarbij de deelnemers zich zodanig gedragen dat zij de gezonde mededinging niet belemmeren. Gezonde mededinging: die actieve rivaliteit tussen ondernemingen welke de economische expansie dient dan wel de economische stagnatie bestrijdt.

²⁾ Het is niet duidelijk of met „vragers“ een beperkter kring bedoeld is dan het geheel der potentiële kopers dat men gewoonlijk met „publiek“ aanduidt. Maar waarom dan dit ongewone woord?

Het is duidelijk dat aan de drie bovengenoemde beginselen niet zonder meer strafbedreigingen kunnen worden verbonden — daarvoor zijn ze veel te vaag. De commissie acht dan ook een verdere concretisering noodzakelijk: deze zou ten dele kunnen geschieden in algemene maatregelen van bestuur, en ten dele door een stelsel van rechterlijke beslissingen die tot individuele ondernemers gericht zouden worden. Het eerste is niets bijzonders; bij het tweede mogen we wel even stilstaan.

Rechterlijke aanwijzingen

In het bewustzijn dat in economische zaken de vindbaarheid der ondernemers de redactionele vaardigheid der wetgevende instanties véer overtreft, heeft de commissie gezocht naar een stelsel van verboden dat zich sneller aan de gedragingen der ondernemers kan aanpassen en deze als het ware op de voet kan volgen. Zij zou daartoe aan een rechterlijke instantie de bevoegdheid willen geven, concrete gedragingen van ondernemers te toetsen aan de in de wet neergelegde, hierboven genoemde, algemene beginselen. De rechter zou dan echter niet terstond straf mogen opleggen — dit zou de rechtszekerheid in gevaar brengen — maar een verklaring kunnen afgeven dat de geïncrimineerde gedraging in strijd is met een der drie beginselen, al dan niet met een uitdrukkelijk verbod, gericht tot de betrokken ondernemer, en alléén tot hem, om zich in den vervolge van die gedraging te onthouden. Pas wanneer de ondernemer deze aanwijzing niet opvolgt, staat hij bloot aan strafvervolgning. De inschakeling van een rechterlijke instantie zou, aldus de commissie, bovendien het voordeel hebben dat zij minder dan een ambtelijk orgaan bloot staat aan beïnvloeding door belangengroepen. Daar staat echter tegenover dat een rechterlijk college passief is in de procedure, d.w.z. het neemt zijn beslissingen op de feiten zoals die door partijen worden voorgedragen; het stelt niet zelf een onderzoek in naar de objectieve situatie. En dat is, waar het hier gaat om beslissingen van wijder strekking dan de verhouding tussen de partijen, beslissingen die het algemeen belang tot oogmerk hebben, toch wel een bezwaar.

Tot het uitvoeren van deze taak heeft de commissie uitverkoren de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam, een college dat thans nog slechts bestaat in de dromen van een andere staatscommissie (Verdam) waarin het een taak vervult in verband met jaarverslagen van ondernemingen. Bij deze Kamer zouden dan ook klachten over onordelijk economisch handelen kunnen worden ingediend, niet alleen door een procureur-generaal en de Minister van Economische Zaken, maar door alle belanghebbenden (concurrenten en consumenten) alsmede door hun organisaties. Intussen is het niet de bedoeling dat dit college zich in priegelgevalletjes gaat verdiepen; er dient alleen te worden opgetreden „indien de aantasting van het O.E.V. van voldoende omvang en betekenis is”.

Hoewel dit praktisch lijkt ³⁾, vraagt men zich af of de bijbedoeling soms is dat kleine ondernemers, die nu eenmaal ook in de sfeer der onordelijkheid niet tot grote dingen in staat zijn, ongehinderd praktijken kunnen toepassen die aan groteren verboden worden. En waar ligt

dan de grens waar men als deelnemer aan het O.E.V. gaat meetellen?

Het lijkt overigens de vraag of deze *moderne praetuur* in staat zou zijn de dynamiek van de concurrentie in de detailhandel bij te houden. Een procedure waarbij het *hoor en wederhoor* nauwgezet wordt toegepast kan al moeilijk minder dan zes maanden duren en veel stunts in de detailhandel (de commissie noemt zelf als voorbeeld de brood- en melkoorlogen) hebben een veel kortere levensduur. De verboden zouden grotendeels juist afkomen, vrezen wij, op het moment dat de betrokken ondernemer al weer op iets anders zit te zinnen.

Uitwerking levert weinig concreets op

De commissie geeft in haar rapport zelf richtlijnen voor de uitwerking van haar drie beginselen: welke praktijken zij, daaraan getoetst wél en welke zij niet als in beduidende mate onordelijk aangemerkt zou willen zien. Zij betreft daarin ook de inhoud van bestaande wetten waarvan enkele, naar al gauw duidelijk wordt, het leeuwedeel van het materiaal moeten leveren waarmee de algemene maatregelen van bestuur, gebaseerd op de nieuwe wet, zouden moeten worden gevuld. We zullen thans de uitwerking van de drie beginselen in het kort bespreken.

ad 1. Bescherming tegen misleiding. Als zodanig wordt in de eerste plaats gerubriceerd dat wat de Uitverkopenwet op dit gebied thans reeds bestrijdt: het houden van uitverkopen die geen echte uitverkopen zijn. Hiertoe dient thans een preventief toezicht van de Kamers van Koophandel. Het schijnt dat de commissie dit deel van de Uitverkopenwet zou willen omvormen tot een algemene maatregel van bestuur, gebaseerd op de nieuwe wet ⁴⁾. Daarnaast wil zij dan ook andere vormen van misleiding bestrijden, maar alleen voorzover zij betrekking hebben op de prijs of andere leveringsvoorwaarden; misleiding met betrekking tot de kwaliteit en de hoeveelheid wil zij, zoals vermeld, aan de Warenwet overlaten. Wat er dan te ordenen overblijft is:

- a) de term „vergelijkbare winkelwaarde” die bij aanbiddingen in het kader van zegelsystemen wel eens gehanteerd wordt,

³⁾ Vermoedelijk zullen echter toch, als het systeem ooit tot leven komt, veel kleine gevalletjes worden aangebracht. Iedereen is nu eenmaal geneigd het onrecht waarvan hij zelf de dupe is, zwaar op te vatten. En ook deze klachten zullen moeten worden onderzocht, vóórdat het Hof kan vaststellen dat ze niet belangrijk zijn.

⁴⁾ Ook het overblijvende deel van de Uitverkopenwet 1956 zou de commissie graag bij haar eigen wet ingelijfd zien, hoewel zij zelf toegeeft dat de vaststelling van de seizoen-opruimingsperiodes en de beperkingen die in verband daarmee in voorafgaande weken aan de detailhandel worden opgelegd, niet tot een der genoemde beginselen zijn te herleiden.

⁵⁾ De doorstreep-prijzen worden ook thans reeds in de Uitverkopenwet geregeld, d.w.z. in uiterst cryptische bewoordingen wordt bepaald dat zij in bepaalde periodes van het jaar verboden zijn. De commissie wil ze echter, voorzover zij niet verboden zijn, op hun juistheid toetsen door een procedure waarbij bewezen moet worden dat de doorgestreepte prijzen inderdaad gegolden hebben. Insgelijks voor de vermelding „vergelijkbare winkelwaarde”.

(I.M.)

Uw reserves deskundig belegd: aandelen

b) dat laatste, maar aan de winkelstand zo dierbare
lot: de doorgestreepte prijs (van
voor) 5).

Wij zouden daar nog aan kunnen toevoegen de hinderlijke praktijk, die men ook wel buiten de detailhandel toegepast ziet (bijv. bij huizen en auto's) dat men uit een serie artikelen het grootste of meest luxueuze uitstalt of afbeeldt, en daarbij de prijs vermeldt die past bij het eenvoudigste model of de kleinste maat, met de haast onleesbare toevoeging „vanaf”. Maar zelfs met deze bijdrage onzerzijds is de nieuwe taak die hier voor de ordenende overheid ontsloten wordt, uitermate pover.

ad 2. Handhaving van de doorzichtigheid van de markt.
Onder dit hoofd zou de commissie de Wet Beperking Cadeaustelsel, gedegradeerd tot algemene maatregel van bestuur, in de nieuwe wet willen integreren, en dan in iets verscherpte vorm, zodat ook het cadeaugeven van artikelen uit de eigen branche verboden wordt, behalve wanneer zij „identiek” zijn aan de verkochte artikelen. Bijbetalingssystemen, die doorgaans door middel van zegels worden geëffectueerd, acht zij in het algemeen niet in strijd met het O.E.V. Ook kortingen acht zij geen bedreiging van de doorzichtigheid van de markt. Zelfs de gezamenlijke inkoop door personeelsverenigingen en consumentenclubs — in detailhandelskringen doorgaans misprijzend als *grijze markt* aangeduid — acht zij in beginsel niet onoirbaar, mits vaststaat dat deze organisaties niet door derden, bijv. door werkgevers, worden gesteund, waardoor zij kunstmatig in een gunstiger concurrentiepositie tegenover de beroepshandel zouden worden geplaatst — waarbij men dan maar moet vergeten dat de kleinere winkeliers een steuntje van overheidswege in hun eigen rug (door kredietverlening, kosteloze voorlichting en belastingfaciliteiten) nooit hebben afgewezen.

„Denn eben wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein”. Dat geldt ten volle voor de kreet *doorzichtigheid van de markt*, waarachter naar ons gevoelen een groot stuk hypocrisie verscholen gaat. Zonder twijfel is de overheid zelf, door omzetbelasting en accijnzen, de grootste prijsversluisaar; na wat zij op dit gebied presteert blijft er voor de handel al niet veel meer te versluieren over. Maar ook als men daarvan afziet en de belastingen dan maar als onderdeel van de prijzen accepteert, doet deze bezorgdheid voor de consument onoprecht aan. Een groot deel der huisvrouwen voelt zich nu eenmaal wél bij cadeau- en bijbetalingssystemen; deze zouden nooit zo hebben kunnen floreren als zij niet aan een — irrationele maar reële — voorkeur van een deel van het publiek beantwoordden: De doorzichtigheid van de markt wordt daar overigens niet door aangetast. Zolang de cadeau te geven artikelen én de goederen, waarbij zij cadeau worden gegeven, algemeen ook apart verkrijgbaar en geprijsd zijn, is de markt doorzichtig, als men dit zo wil noemen, en die doorzichtigheid wordt er niet minder op wanneer ze onder bepaalde omstandigheden ook voor één prijs verkrijgbaar zijn. De werkelijke reden waarom de wetgever zich tegen het cadeaustelsel gekeerd heeft is dan ook, dat het de ene

winkelier verdriet wanneer een ander de artikelen, van welke verkoop de eerste het moet hebben, cadeau geeft. Op die grond is een regeling van het cadeaustelsel wellicht verdedigbaar, maar men zou dit dan beter als een bijzondere vorm van het aanbieden van lok-artikelen kunnen klasseren, waartegen de commissie uit hoofde van haar derde beginsel, waaraan wij nu toekomen, wil optreden. De doorzichtigheid van de markt is n.o.m. voldoende gewaarborgd als er een behoorlijke verplichting tot prijsaanduiding is. De daarop betrekking hebbende bestaande voorschriften zijn echter buiten het gezichtsveld der commissie gebleven.

ad 3. Verbod van concurrentie door middel van tijdelijk sterk verlaagde prijzen. In tegenstelling met het voorgaande betreft de commissie hier een voor ons land nieuw gebied. Misschien is zij geïnspireerd door de Franse wet van 2 juli 1963 waarvan artikel 1 de verkoop met verlies in beginsel verbiedt (waarop natuurlijk uitzonderingen zijn toegestaan, bijv. voor het afstoten van verouderde of bederfelijke voorraden), een verbod dat echter, voor zover onze inlichtingen strekken, nog nooit tot een vervolging aanleiding heeft gegeven.

De commissie pakt deze zaak van een andere kant aan. Zij wil zich niet verdiepen in de vraag of de verlaagde prijzen nog rendabel zijn, maar zij stelt als criterium het *doel* waarmee de actie begonnen is, en de *tijdelijkheid* van de actie. Twee doeleinden acht zij dan onoirbaar:

a. de bedoeling om concurrenten uit te schakelen en de prijzen daarna weer te verhogen. De commissie zegt hier alleen op het oog te hebben lokale en regionale prijsacties: weer een bewijs dat zij slechts de concurrentie in de detailhandel op het oog heeft en niet die in de industrie. In de detailhandel nu zal men niet veel andere gevallen tegenkomen dan de *brood- en melkoorlogen*, die van tijd tot tijd plaatselijk opvlammen, maar gewoonlijk binnen twee weken geëindigd zijn. Overigens ligt aan deze oorlogen doorgaans niet eens het streven ten grondslag een concurrent uit te schakelen, maar veeleer hem te dwingen tot het naleven van een uitdrukkelijke of stilzwijgende prijsafspraken.

b. de bedoeling om de laaggeprijsde artikelen als lok-artikelen te gebruiken, waardoor klanten naar de winkel gelokt worden en de omzet, ook van andere artikelen, vergroot wordt. Ook hier kan men nauwelijks aan iets anders denken dan wederom aan brood en melk, waarvan de slijters de verkoop in supermarkten jarenlang hebben tegengehouden — en ten dele nóg tegenhouden — met het argument dat bij hun uitschakeling de huis-aan-huisbezorging blijvend zou wegvallen. De commissie meent echter dat dergelijke service slechts dáár verantwoord is waar de klanten zich bereid tonen, daarvoor extra te betalen, ook wanneer zij elders de melk of het brood goedkoper kunnen afhalen. Zij stelt dan ook als voorwaarden voor rechterlijk ingrijpen dat het voorzieningsniveau (in casu de bezorging) blijvend wordt aangetast, terwijl te voorzien is dat de prijzen der lokartikelen later weer verhoogd zullen worden, zodat de klanten per slot slechter af zullen zijn: hogere prijzen en geen bezorging meer. De commissie geeft toe dat onder deze voorwaarden

(I.M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

rechterlijk ingrijpen slechts in extreme situaties mogelijk zal zijn, maar méér acht zij niet verantwoord. Het komt ons voor dat het doel dat de commissie hier voor ogen zweeft, eenvoudiger bereikt zou worden wanneer men in de Prijzenwet de Minister van Economische Zaken de bevoegdheid gaf behalve maximum ook minimum prijzen vast te stellen — iets wat wij overigens niet willen bepleiten.

Tot zover de voorstellen van de commissie, waarbij we nog een reeks interessante nevenbeschouwingen onbesproken hebben gelaten. Wel moeten we nog vermelden dat het rapport ook aandacht wijdt aan die populaire pijnstiller uit de apotheek van ons rechtsbestel: het kort geding. Eigenlijk is het stelsel van rechterlijke aanwijzingen waar de commissie haar hart aan verpaid heeft, hier reeds grotendeels verwezenlijkt. Het is waar dat de individuele consument, wiens belang bij een of andere onordelijkheid doorgaans uiterst gering is, wel niet spoedig van dit middel gebruik zal maken. Of dit anders zal worden wanneer men voor de president van de rechtbank het Gerechtshof te Amsterdam substitueert, lijkt ons echter zeer de vraag.

Met zwaar geschut tegen muizen

Het rapport munt niet uit door overzichtelijkheid: beschouwingen over bestaande regelingen en die over de nieuwe conceptie zijn, tezamen met theoretische bespiegelingen, nogal wild door elkaar gevlochten. Misschien is dit de reden waarom het in de middenstandspers — overigens steeds op zoek naar slakken om zout op te leggen — bijna geen weerklank heeft gevonden. De structuur van het rapport is echter te doorgronden: wat onbegrijpelijk blijft is hoe de commissie op grond van haar overwegingen tot haar aanbevelingen is kunnen komen. Reeds bij de installatie der commissie moest de staatssecretaris erkennen dat er eigenlijk maar heel weinig concrete klachten over onredelijke jurisprudentie zijn. Helaas schiet men zelden een commissie het aan te durven met een negatief advies te komen: men haalt liever alles overhoop dan het verwijt van gebrek aan visie te riskeren. Wij kunnen moeilijk geloven dat de commissie zelf niet inziet dat de voorgestelde maatregelen in geen verhouding staan tot de mogelijke euvelen die men wil bestrijden. Men stelt zwaar geschut al om op muizen te schieten — een figuur die overigens al meer vertoond is in het kader van de zgn. middenstandswetgeving.

En als de muizen dan nog maar geraakt, c.q. tot ordelijkheid bekeerd werden! De kans is echter groot dat men hen naar concurrentiemethoden toedrijft die geraffineerder en ongrijpbaarder zijn dat de vrij naïeve *gimmicks* die de commissie op de korrel wil nemen. Tenslotte is reclame, en concurrentie dus ook, een grotendeels psychologische aangelegenheid, en de werkzaamste reclame is die welke het minst als zodanig herkenbaar is en waarbij dus ook heel moeilijk opzet is aan te tonen⁶⁾. En mogelijk zou verwezenlijking van het rapport zelfs een nieuwe vorm van onordelijk optreden in het leven roepen: wanneer nl. sommige winkeliers of fabrikanten van merkartikelen er hun kracht in gingen zoeken hun concurrenten door het veelvuldig indienen van klachten het zakendoen te bemoeilijken!

Amsterdam.

Mr. O. LEYENDEKKERS.

⁶⁾ Als voorbeeld moge gelden de subtiele wijze waarop de belangengroepen kolen en olie de laatste jaren getracht hebben, elkaar uit de gunst van de consument te verdringen. Of de bioscoop contra de televisie!

Het Damrak en het buitenland

DE ontwikkeling van het koerspeil op de Amsterdamse effectenbeurs wordt mede beïnvloed door het buitenland. Dit geldt niet alleen voor de Nederlandse fondsen, die ook op buitenlandse beurzen worden verhandeld, maar tevens voor lokale waarden. Technische en psychologische factoren zijn bij een en ander relevant. In een eerder in *E.-S.B.* verschenen artikel hebben wij dit onderzocht aan de hand van de samenhang tussen de koersontwikkeling in Wall Street en in Amsterdam¹⁾. Korthedshalve moge voor een discussie van genoemde factoren worden verwezen naar de uiteenzetting, die wij daar hebben gegeven.

Zelfs bij de niet onaanzienlijke mate van samenhang, die kenmerkend is voor het koersverloop op de Amerikaanse en Amsterdamse beurs, bleek toch een aanzienlijk deel van de fluctuaties aan het Damrak statistisch niet verklaard te kunnen worden uit de gang van zaken in Wall Street. Ten dele representeert dit ongetwijfeld de „eigen component” in de Amsterdamse koersontwikkeling. Maar de vraag is gewettigd of de invloed van het buitenland wel voldoende wordt weergegeven door de koersontwikkeling in Wall Street als enige verklarende variabele te nemen. In het navolgende is derhalve onderzocht of er ook sprake is van beïnvloeding van „het Damrak” door enkele andere belangrijke Europese effectenbeurzen. Wij hebben dit nagegaan voor het jaar 1966. Naast het koersverloop in Nederland en de Verenigde Staten, is dat voor België, Frankrijk, Zwitserland, Engeland en West-Duitsland in indices uitgedrukt.

Voor Nederland: de A.N.P.-C.B.S.-indices betreffende de algemene koersontwikkeling en die in een vijftal deelcategorieën (internationals, industrie, scheepvaart, bank- en verzekeringswezen, handel). Voor de Verenigde Staten: de Dow Jones industrials-index. Voor België: de index van Belgische en Congolese aandelen, opgesteld door de Beurscommissie te Brussel. Voor Frankrijk: de INSEE-index van Franse aandelen. Voor Zwitserland: de index van Zwitserse aandelen van de Schweizerische Bank Verein. Voor Engeland: de Financial Times-index en voor West-Duitsland de Herstatt-index.

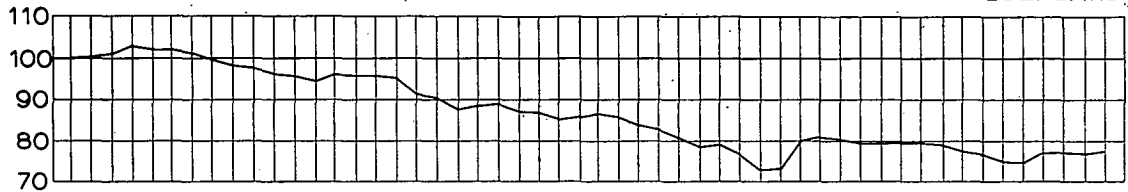
Geven de genoemde indices, die in de diverse landen op verschillende wijzen berekend worden, wel voldoende inzicht in de gang van zaken op de diverse beurzen? Immers, toepassing van een andere berekeningswijze (bijv. andere wegingscoëfficiënten of andere selectie van aandelen, waarop de index wordt gebaseerd), zal als regel de index niet ongewijzigd laten. Niettemin menen wij, dat de gehanteerde indices een redelijk beeld geven van de algemene ontwikkeling op de beurzen in de onderscheiden landen.

De samenhang tussen de koersontwikkeling op de Nederlandse en genoemde buitenlandse beurzen is met behulp van multiple regressie onderzocht. Daarbij is uitgegaan van weekmiddenkoersen. Voor elk der beschouwde reeksen

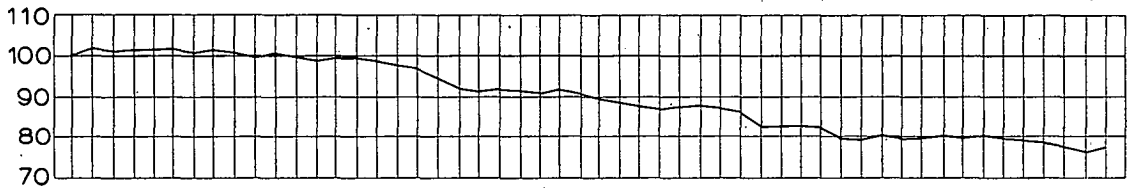
¹⁾ A. Pais en A. M. van Dorsser: „Tussen Wall Street en Damrak” in *E.-S.B.* van 16 oktober 1963.

Weekmiddenkoersen in 1966 (op basis van eerste weekmiddenkoers = 100)

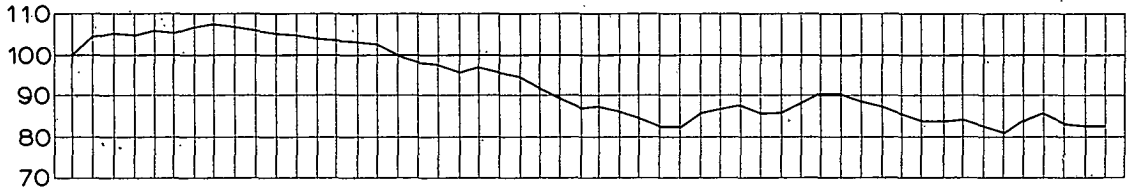
NEDERLAND

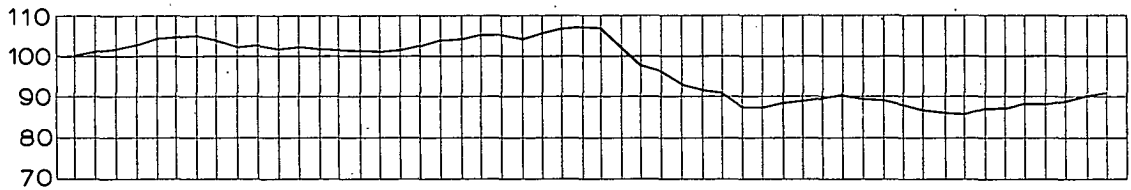
BELGIË

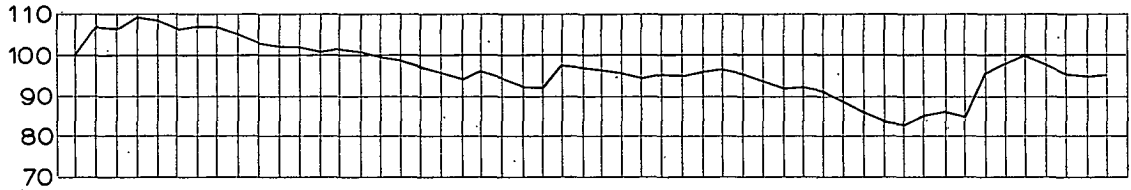
DUITSLAND

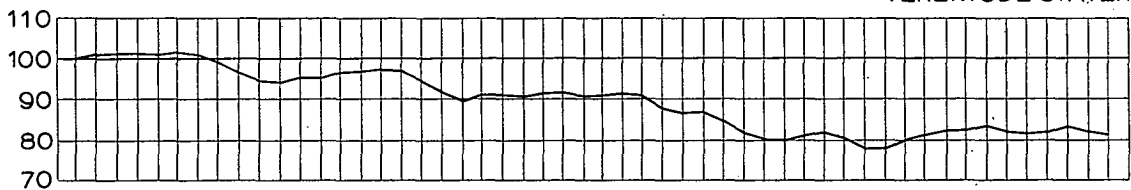
ENGELAND

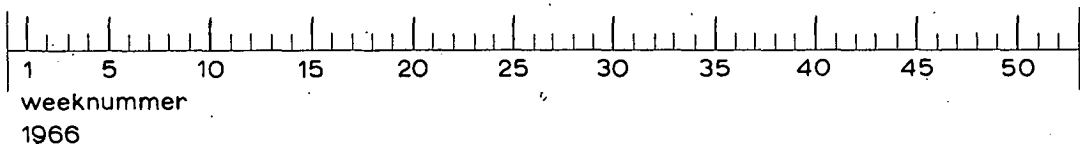
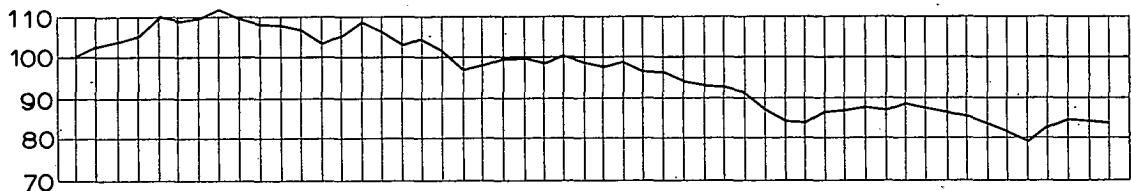
FRANKRIJK

VERENIGDE STATEN

ZWITSERLAND

is de eerste weekmiddenkoers van het jaar 1966 als basis (= 100) genomen; de overige 51 waarden zijn uitgedrukt als percentages van deze eerste weekmiddenkoers. De grafiek (op blz. 819) beeldt dit uit. Voor elk der aldus verkregen reeksen zijn vervolgens, ten einde de invloed van autoregressie te verminderen, de eerste differenties bepaald, d.w.z. de veranderingen van week op week. Deze differenties nu hebben het materiaal voor de berekening gevormd.

Elk van de A.N.P.-C.B.S.-reeksen (algemeen + vijf deelcategoriën) is bezien in afhankelijkheid van de zes reeksen, die betrekking hebben op de buitenlandse beurzen. De gevonden partiële regressiecoëfficiënten (met tussen haakjes de bijbehorende standaardfouten) zijn in de tabel vermeld.

Het koersverloop in Amsterdam in afhankelijkheid van het buitenland: partiële regressiecoëfficiënten (toelichting in de tekst)

	Algemeen	Internationals	Industrie	Scheepvaart	Bank- en verz. wezen	Handel
Verenigde Staten ..	0,540 (0,158)	0,646 (0,181)	0,356 (0,145)	0,436 (0,163)	0,442 (0,139)	0,507 (0,165)
België	0,280 (0,262)	0,277 (0,300)	0,347 (0,240)	-0,157 (0,270)	-0,019 (0,230)	0,245 (0,274)
Frankrijk	-0,107 (0,125)	-0,077 (0,143)	-0,167 (0,114)	-0,114 (0,129)	-0,007 (0,109)	-0,149 (0,130)
Zwitserland	0,004 (0,112)	-0,040 (0,129)	0,058 (0,103)	0,027 (0,116)	0,021 (0,098)	0,054 (0,117)
Engeland	0,240 (0,147)	0,303 (0,166)	0,152 (0,132)	0,209 (0,149)	-0,031 (0,127)	0,230 (0,151)
West-Duitsland	0,203 (0,130)	0,224 (0,149)	0,175 (0,119)	0,173 (0,134)	0,185 (0,114)	0,163 (0,136)

Wil de partiële regressiecoëfficiënt op een niveau van 5 pCt. significant zijn, dan dient deze tenminste 2,01 maal de bijbehorende standaardfout te zijn. Significantie op een niveau van 10 pCt. vereist een coëfficiënt, die tenminste 1,68 maal zijn standaardfout is. (Dit alles bij het gegeven aantal waarnemingen en variabelen).

DE uitkomsten leiden tot de volgende conclusies (waarbij wij t.a.v. vragen van significantie rekkelijke maatstaven aanleggen).

1. Ook in 1966 is de invloed van New York op het Amsterdamse koersverloop in al zijn geleidingen zeer groot geweest, n'en déplaie belemmeringen, die het vrije kapitaalverkeer in de weg staan.

2. Voor Nederlandse aandelen in de sectoren handel, scheepvaart en internationals (Unilever, Royal Dutch!) heeft in het beschouwde jaar een niet te verwaarlozen positieve samenhang met de koersontwikkeling op de Londense beurs gegolden.

3. Wat de invloed van de Westduitse beurzen op het koersverloop ten onzent betreft: in de sectoren bank- en verzekeringswezen en (in mindere mate) internationals en industrie kan eveneens op een zekere positieve covariatie worden gewezen.

4. De invloed van de beurzen in de overige genoemde landen op de koersontwikkeling in Nederland is, op een enkele uitzondering na (de sector industrie t.o.v. België en

.... thuis best

MISSCHIEN is het louter een kwestie van allergie, feit is dat wij snel geïrriteerd raken door formules als „de waarden van het Westen”. Dat de functie van dergelijk proza gelukkig niet meer behoeft te zijn dan slechts een formeelceremoniële ¹⁾, bewijst het tijdschrift „Oost-West” dat zich ten doel stelt: „het bevorderen van de voorlichting met betrekking tot de Oost-West verhouding, zulks op grondslag van de waarden van het Westen, zoals deze met name tot uitdrukking gebracht zijn in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van 1948”. Wie zich namelijk op basis van deze formule zou overgeven aan de (stereotype) angst-droom dat bedoeld blad een controle-instrument van de B.V.D. zou zijn, vergist zich.

De Stichting „Nederlands instituut voor studie van en informatie over Oost-West betrekkingen” (kortweg Oost-West Instituut) kan dan weliswaar een zeker ideologisch parti-pris niet worden ontzegd, het door haar uitgegeven blad draagt daar weinig sporen van. Dr. S. W. Couwenberg, de redacteur, weet „Oost-West” aardig „open” te houden, wat ook blijkt uit het zopas verschenen nummer van juli-augustus, een speciale aflevering geheel gewijd aan de recente ontwikkelingen in China („Communistisch China” staat op de omslag, een teken dat de redactie toch nog wat last met dat parti-pris heeft?). Van de (acht) daarin opgenomen artikelen noemen wij:

- Prof. Dr. E. Zürcher — Culturele revolutie en ontwikkelingsproblematiek;
- Dr. Kwee Swan Liat — De problematiek van de culturele revolutie;
- Drs. J. G. Waardenburg — Aspecten van de Chinese economie;
- Prof. Dr. B. Landheer — Recente opinies over de verhouding tussen China en het Westen.

Het Oost-West Instituut besteedt in toenemende mate aandacht aan het economisch aspect van de Oost-Westverhouding. Daarvan getuigt een andere publikatie, het maandelijks bulletin „Economic East-West Relations”, met veel documentatie en informatie, ontleend aan buitenlandse kranten en artikelen.

„Oost-West” kost f. 17,50, „Economic East-West Relations” f. 30 per jaar. Het adres voor beide luidt: Van Stolkweg 10, Den Haag.

dR

¹⁾ Misschien toch ook een beetje een bezweringsformule met het oog op de „willigheid” van evt. subsidieverleners?

Frankrijk), statistisch niet significant te noemen. Wel is het negatieve teken bij alle op Frankrijk betrekking hebbende coëfficiënten opmerkelijk.

Het is steeds tot op zekere hoogte arbitrair, waar men de grens tussen significantie en insignificantie wenst te trekken: op een niveau van 1 pCt., van 7 pCt., van 12 pCt.? Doch hoe dit ook zij, de in de tabel vermelde gegevens tonen niet aan, dat het Amsterdamse koersverloop in 1966 in sterke mate werd bepaald door de specifieke ontwikkeling op de beurzen in de onderscheiden Europese landen. De teneur van Wall Street is voor het Damrak nog steeds het meest van belang.

(I.M.)

WARMTE	TECHNIEK
BEUKERS	SCHIEDAM

De wording van een kapitaalcrisis (I)

Het artikel van Dr. A. J. Vermaat: „Raken de investeringen werkelijk in de knel?” in „E.-S.B.” van 21 juni jl. met de daarin vervatte reactie op het artikel van Jr. T. van Tol in „E.-S.B.” van 25 januari 1967 is voor laatstgenoemde aanleiding geweest een meer fundamentele analyse te maken van het sparen als functie van de winst en van de variabelen, die de grootte van die winst bepalen. Deze analyse, waarvan hieronder het eerste van de twee delen is afgedrukt, is daardoor meer geworden dan slechts een reactie op het artikel van Dr. Vermaat.

ONDER de titel „Raken de investeringen werkelijk in de knel?” in *E.-S.B.* van 21 juni jl., formuleert Dr.

A. J. Vermaat zijn zienswijze omtrent het artikel van mijn hand „Overheidsinvesteringen in de verdrukking”, voorkomende in *E.-S.B.* van 25 januari 1967. De beschouwingen van Dr. Vermaat plegen belangwekkend te zijn en zij zijn veelal van evaluerende aard. Bedoelde bijdrage vormt hierop geen uitzondering en het blijkt, dat Dr. Vermaat zich grondig in de materie verdiept heeft en dat hij daarbij veel cijferwerk niet heeft geschuwd.

Tijdens de inleiding tot zijn artikel maakt hij gewag van de prognose van het C.P.B. voor het jaar 1970 en hij neemt aan, dat ik hiermede wel zal kunnen instemmen; op deze prognose zal ik hieronder nog terugkomen. Na de inleiding volgt een correcte synopsis van mijn betoog, terwijl een samenvatting volgt van de door de heer Muller geuite kritiek en van mijn naschrift daarbij. Met de in dit naschrift vervatte repliek kan Dr. Vermaat zich op zich zelve wel verenigen. Vervolgens gaat hij over tot het formuleren van zijn zienswijze omtrent de inhoud van mijn initiële artikel. Deze zienswijze wordt tot uitdrukking gebracht in een aantal opmerkingen resp. bezwaren van technische, methodische en concluderende aard.

Opmerkingen van technische aard

Allereerst wordt opgemerkt, dat ik niet consequent gehandeld zou hebben, als ik enerzijds de kritiek van de heer Muller t.a.v. het fluctueren van het quotiënt $\Delta S/\Delta W$ afwijs, terwijl ik anderzijds de relatie tussen ΔS en ΔY niet rechtstreeks wil afleiden, omdat het quotiënt $\Delta S/\Delta Y$ zo sterk fluctueert. Op deze wijze gesteld, maakt dit inderdaad een wat wonderlijke indruk.

In mijn artikel heb ik er echter niet alleen op gewezen, dat het quotiënt $\Delta S/\Delta Y$ onregelmatig schommelt, doch bovendien heb ik vermeld, dat als men ΔS tegen ΔY grafisch uitzet er een puntenwolk ontstaat, waarin nauwelijks enige richting te ontdekken valt. Hoewel nu het quotiënt $\Delta S/\Delta W$ niet voor elk jaar afzonderlijk constant is, ziet men als men ΔS tegen ΔW uitzet, wel een duidelijk gericht grafisch beeld ontstaan; dat maakt wel enig verschil!

In voetnoot 8 bevestigt Dr. Vermaat voor de jaren 1955/1965 de waarde van 0,70 voor s_w , welke waarde ik vond voor de periode 1948/1965. Tevens vindt hij voor de jaren 1950 t/m 1966 een gemiddelde waarde van s van 0,20, welke waarde ongeveer overeenkomt met de door mij opgegeven waarden van s , variërende van 0,34 in de periode 1948/1953 tot 0,17 voor de periode 1960/1965. Deze waarden worden ook bevestigd in voetnoot 9, zij het, dat daarbij de waarde s als $\Delta S/\Delta Y$ direct voor de verschillende subperioden bepaald werd, als een relatie tussen ΔS en ΔY ,

nl. 0,33 voor de periode 1950/1954 en 0,20 voor de periode 1962/1966, terwijl ik om deze waarde te vinden eerst ΔS correleerde aan ΔW en vervolgens ΔW aan ΔY . Tot dusverre heerst er dus overeenstemming omtrent de gevonden waarde voor de nationale marginale spaarquote $s = \Delta S/\Delta Y$. Deze eenstemmigheid van oordeel gaat echter teniet doordat Dr. Vermaat de volgende bezwaren aanvoert tegen de gebezigde techniek:

a. Door het gebruik van tijdreeksen met een uitgesproken trend, kan men regressievergelijkingen vinden met een hoge correlatiegraad, zonder dat deze een betrouwbare indicator vormt voor het gevonden resultaat. Het ware beter geweest, deze trendbeweging uit te schakelen, bijv. door te defleren.

b. Ten einde de waarde van $s = \Delta S/\Delta Y$ te bepalen, is het niet nodig de omweg in te slaan eerst $s_w = \Delta S/\Delta W$ en vervolgens het quotiënt $\Delta W/\Delta Y$ vast te stellen, om daaruit de waarde van s af te leiden. Dit kan ook direct gebeuren, door regressievergelijkingen op te stellen voor de verschillende sub-perioden apart.

c. De door mij gevonden uitkomsten zouden niet betrouwbaar zijn, omdat herhaling van berekeningen op iets gevarieerde wijze niet tot hetzelfde resultaat zou leiden.

d. Met name acht Dr. Vermaat de correlatie tussen ΔS en ΔW suspect.

Bepaling van de marginale spaarquote langs andere weg.

Om te beoordelen of de bezwaren van Dr. Vermaat hout snijden, sloeg ik thans een andere weg in om de waarde van de marginale spaarquote te bepalen. Hierbij hield ik rekening met de opmerkingen sub a en b. De relatie $s = \Delta S'/\Delta Y'$ werd thans direct bepaald, terwijl daarbij het bedrag der jaarlijkse besparingen S en het nationaal inkomen tegen factorkosten Y werden gedeefleerd met het prijsindexcijfer van het nationaal inkomen. Bij de hierbij gebruikte symbolen werd het accent gebruikt om aan te geven, dat gewerkt wordt met gedeefleerde waarden; Y is steeds het nationaal inkomen tegen factorkosten.

We vinden thans de volgende formule:

$$(1) S' = -20,49 \log^{-1} Y' + 20,13 \quad (r = -0,98, \sigma_s = 0,09)$$

Uit deze formule blijkt, dat de nationale besparingen evenredig zijn met de reciproke van de logaritme van het nationaal inkomen. Deze relatie wordt in figuur 1 in beeld gebracht door de onderste curve.

In figuur 1 wordt de nationale spaarquote $\Delta S'/\Delta Y'$ bepaald door de tangens van de hoek, die gevormd wordt door de raaklijn aan die curve met de abscis. Nu kan men in elk punt van de curve een raaklijn trekken en deze heeft in elk punt een andere richting. Een raaklijn aan het begin van de curve staat aanzienlijk steiler dan een raaklijn aan

het einde van de curve; dat betekent dus dat de nationale spaarquote van 1948 tot 1965 bij voortduring afneemt.

De uiterste waarden, die s bereikt tussen de jaren 1948 en 1965, kan men ook uit formule (1) bepalen. Om de marginale spaarquote te vinden, kan men bepalen welk deel bespaard wordt van het laatste miljard guldens, waarmee het nationaal inkomen is gestegen. Formule (1) wordt daartoe anders geschreven:

$$(2) s = \Delta S' / \Delta Y' = 20,49 \{ \log^{-1}(Y' - 1) - \log^{-1} Y' \}$$

Als Y' wordt ingevuld voor de jaren 1960/1965 blijkt de marginale spaarquote te bedragen 0,176, terwijl ik in mijn oorspronkelijk artikel voor deze periode opgaf 0,17. Deze waarden komen dus geheel overeen. Ik had voorts geconcludeerd, dat s t.o.v. de periode 1948/1953 gehalveerd was. Thans blijkt, dat s in deze beginjaren veel hoger geweest is. Dit is echter géén gevolg van een andere berekeningswijze; het is het gevolg van de omstandigheid, dat het C.B.S. op mijn verzoek de gepubliceerde cijfers uit deze beginjaren herberekende op de in later jaren gevolgde wijze. Handhaaf ik namelijk de eerder gebruikte cijfers, dan kom ik ook met de formule (2) voor de eerste 6 jaren uit op de eerder gevonden waarde.

Thans is het niet meer noodzakelijk, doch het is ook beter niet meer te spreken over marginale spaarquoten per 6 jaar; deze quote kan thans voor elk jaar opgegeven worden en dan blijkt bij toepassing van formule (2), dat de marginale spaarquote van 1948 tot 1965 is afgenomen van 0,75 tot 0,13.

Ik meen, dat hiermede niet alleen de bezwaren sub a en b opgeheven zijn, doch dat tevens het bezwaar sub c, dat men bij herhaling van de berekening telkens andere uitkomsten verkrijgt, is ontzenuwd. Uit formule (2) blijkt, dat elk jaar een verschillende uitkomst oplevert, zodat het niet onverschillig is, welk tijdvak men kiest. Ik heb de voorkeur gegeven aan het opstellen van een formule voor het gehele 18-jarige tijdvak, boven de door Dr. Vermaat gesuggereerde methode om voor verschillende sub-perioden aparte regressielijntjes te bepalen en wel op de volgende gronden.

In de eerste plaats verwekt een indeling in bijv. 3 zesjarige sub-perioden, zoals ik in mijn oorspronkelijk artikel deed, de schijn van willekeurigheid; iets wat ook door de heer Muller werd opgemerkt. In de tweede plaats vormen zes waarnemingen een beperktere statistische massa dan achttien waarnemingen; de middelbare fout wordt al spoedig te groot. In de derde plaats hebben 3 aparte regressielijntjes meer de neiging uit de band te springen dan de raaklijnen aan de doorlopende curve, die langs wiskundige weg vereffend is.

De helling van een dergelijk regressielijntje wordt over een kort tijdvak aanzienlijk beïnvloed door de omstandigheid of men toevallig in het eerste jaar in een golfdal begint en in het zesde jaar in een golftop eindigt, of omgekeerd. Daarom ben ik ook in mijn oorspronkelijk artikel niet van sub-regressielijntjes uitgegaan.

Dr. Vermaat heeft getracht een direct *lineair* verband te vinden tussen $\Delta S'$ en $\Delta Y'$. In voetnoot 11 komt hij met toepassing van deflatie voor de periode 1950/1966 tot de volgende formule (sub b, 3) :

$$\Delta S' = 0,33 \Delta Y' - 0,16 \quad (r = 0,56, s = 0,25)$$

Naar mijn opvattingen bestaat een dergelijk lineair verband niet; dit is van curvi-lineaire aard. Het is een reciproke logaritmische functie. Het is dan ook geen wonder, dat de

gevonden lineaire correlatiegraad ($r = 0,56$) laag is.

Nu hierboven is aangetoond, dat de marginale spaarquote in de loop van het beschouwde tijdvak scherp is gedaald, zal de vraag aan de orde moeten komen, waarom dit het geval is.

Relatie tussen sparen, winst en nationaal inkomen.

Op overeenkomstige wijze als formule (1) is afgeleid, kan de formule bepaald worden, die het verband aangeeft tussen W' en Y' :

$$(3) W' = -23,44 \log^{-1} Y' + 26,76 \quad (r = -1,00, \sigma_w = 0,05)$$

Het verloop wordt weergegeven in de bovenste curve van figuur 1. De richting van de raaklijnen aan deze curve is weer bepalend voor de waarde van het quotiënt $\Delta W' / \Delta Y'$:

$$(4) \Delta W' / \Delta Y' = 23,44 \{ \log^{-1}(Y' - 1) - \log^{-1} Y' \}$$

Toepassing hiervan levert op:

$$\text{voor 1948: } \Delta W' / \Delta Y' = 0,86$$

$$\text{voor 1965: } \Delta W' / \Delta Y' = 0,15$$

De in mijn oorspronkelijk artikel gevonden waarden van 0,48 resp. 0,24 liggen tussen deze extremen in. Ook hier verandert voor de eerste 6 jaar de waarde van s_w aanzienlijk ten gevolge van de gewijzigde C.B.S.-cijfers. Inmiddels volgt uit de formule (2) en (4):

$$(5) s_w = \Delta S' / \Delta W' = 20,49 / 23,44 = 0,875$$

Anders dan s en het quotiënt $\Delta W' / \Delta Y'$, die elk jaar van waarde veranderen, blijft s_w gedurende de gehele periode constant. Dit betekent dus:

$$\text{voor 1948: } s = 0,875 \Delta W' / \Delta Y' = 0,875 \times 0,86 = 0,75$$

$$\text{voor 1965: } s = 0,875 \Delta W' / \Delta Y' = 0,875 \times 0,15 = 0,13$$

Dit zijn dezelfde waarden als eerder uit formule (2) werden gevonden.

Uiteraard moet de waarde van $s_w = \Delta S' / \Delta W'$ ook als een direct lineair verband aantoonbaar zijn:

$$(6) S' = 0,88 W' - 3,35 \quad (r = 0,99, \sigma_s = 0,07)$$

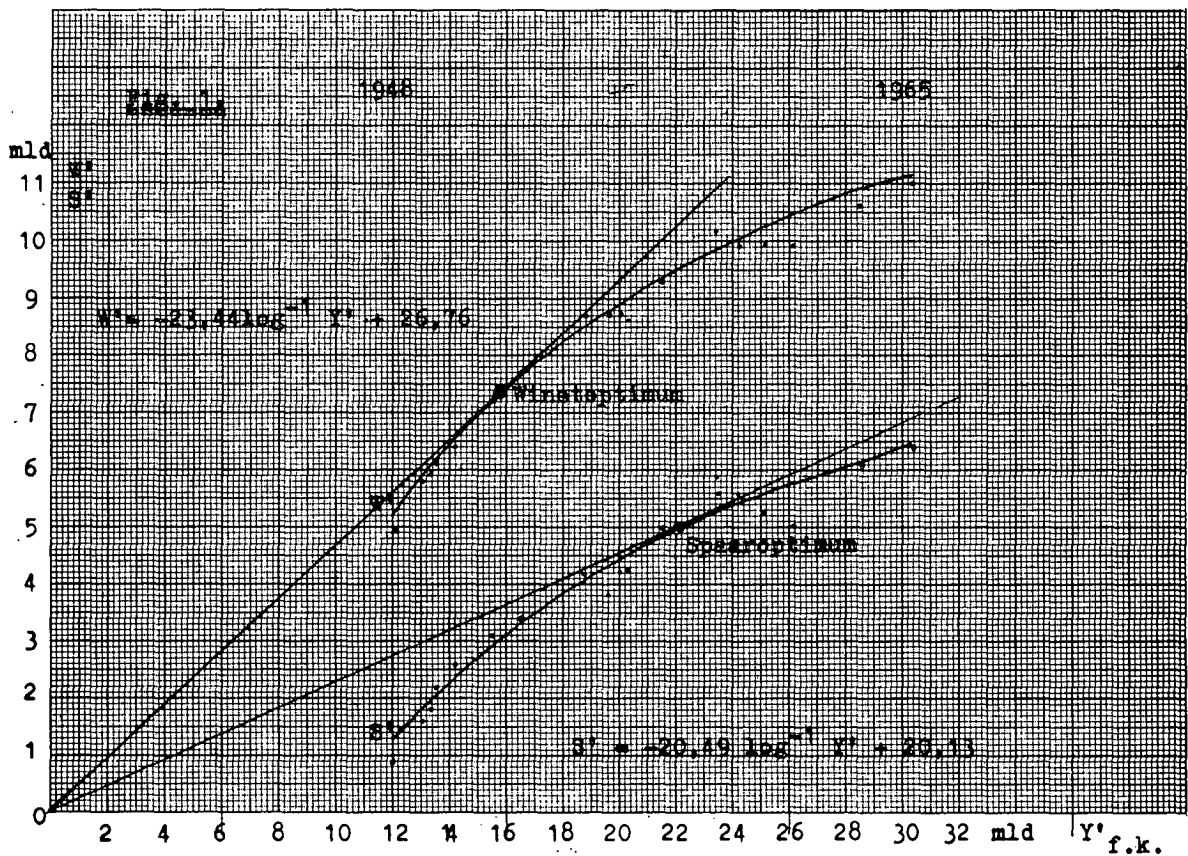
Hieruit volgt dan $s_w = \Delta S' / \Delta W' = 0,88$, wat identiek is met de uitkomst uit (5). Hiermede is ook het bezwaar sub d weerlegd.

Opmerkingen van methodische aard

Tot nu toe is dus aangetoond, dat de marginale spaarquote en de marginale winstquote elk voor zich dalen en wel in evenredige mate. Het gaat Dr. Vermaat nu echter te ver te concluderen, dat de marginale spaarquote gedaald is, omdat de marginale winstquote gedaald is. In mijn eerste artikel correleerde ik de consumptieve uitgaven C aan het looninkomen L en de besparingen S aan het overige inkomen W . Daarbij heb ik zelve er reeds op gewezen, dat onder W ook beloning wegens arbeid voorkomt, dat de winsttrekkers ook consumeren; terwijl de loontrekkers ook sparen. Ook moet eraan worden toegevoegd, dat het totale inkomen van de loontrekkers niet uitsluitend uit loon bestaat.

Hoewel de gebieden van zelfstandigen en niet-zelfstandigen de gebieden van L en W gedeeltelijk overlappen, blijven er echter harde kern bestaande van zuiver met daaraan gepaard gaande lagere spaarquote en zuivere winst met een hogere spaarquote. De gevonden correlaties vinden hun oorsprong in hun betrekkingen met die harde kernen. De kern van de zuivere winst met hogere spaarquote zal thans nader worden beschouwd.

Fig. 1. Winst (W') en nationale besparingen S' t.o.v. nationaal inkomen (prijspeil 1948)

Winst en sparen bij bedrijven, overheid en gezinnen.

B e d r i j v e n (naamloze vennootschappen).

Dat een hoge correlatie gevonden wordt tussen ΔS en ΔW is niet verwonderlijk, omdat deze grootheden voor een deel auto-correlatief zijn. De niet uitgekeerde winsten van naamloze vennootschappen worden enerzijds mede als winst geteld, anderzijds als besparing¹⁾. Tinbergen²⁾ wijst er dan ook op, dat de „propensity to save”, dus de marginale spaarquote in hoge mate afhankelijk is van de niet-uitgekeerde winsten.

Als de winst van naamloze vennootschappen afneemt, dan zal, althans in Nederland waar de vennootschapsbelasting (behoudens één drempelgrens) proportioneel is, de winst na aftrek van belastingen in evenredige mate afnemen. Het restant wordt wel of niet uitgekeerd; uitgekeerde winst en niet-uitgekeerde winst zullen beide dalen. De daling van de niet-uitgekeerde winst brengt een even zo grote daling van de bedrijfsbesparingen teweeg.

B e d r i j v e n (géén naamloze vennootschappen).

Iets dergelijks vindt plaats bij de bedrijven, die niet het statuut van naamloze vennootschap bezitten (middenstandsbedrijven, vrije beroepen, landbouwbedrijven). Een dalende bedrijfswinst zal eerst leiden tot een daling van in dit opzicht degressieve belastingen, dus zal zij aanleiding geven tot dalende besparingen en eerst dan zal een daling plaatsvinden van consumptieve privé-uitgaven.

Als er investeringen plaats moeten vinden (dit geldt trouwens ook voor naamloze vennootschappen), dan zal de grootte van de in de toekomst verwachte winst bepalend zijn voor de grootte van de investering. De winst uit heden en verleden zal aan deze prognose ten grondslag liggen,

doch bovendien zullen de daaruit voortgevloeide besparingen bepalen in welke mate het mogelijk is met eigen geld te financieren. Op deze wijze zijn investeringen, besparing en de daartoe aangewende winst wederom auto-correlatief. Als er vreemd kapitaal moet worden aangetrokken, dan neemt men met de investeringsbeslissing tegelijkertijd de plicht op zich tot het doen van een reeks aflossingen in de toekomst, die tot een reeks evenzo grote toekomstige besparingen leidt, die gepaard gaat met een evenzo groot beslag op een gedeelte van de toekomstige winsten.

Waar het bij de besparingen van bedrijven op aankomt, is dat het sparen niet zo zeer een wilsbeslissing is tot het niet-consumptief besteden van de winst, alswel dat de besparingen het karakter van restpost hebben. Deze restpost is dat gedeelte van de winst, dat overblijft na aftrek van belastingen en nadat bij de naamloze vennootschap de winstuitkering heeft plaatsgevonden en nadat bij de overige bedrijven aftrek heeft plaatsgevonden van de consumptieve privé-uitgaven.

Daling of stijging van de winst leiden op deze wijze direct tot daling of stijging van de besparingen. De individu kan weinig invloed uitoefenen op de grootte van de besparingen; voor hem zijn de geldende belastingen een gegeven. Ook kan de individuele aandeelhouder weinig invloed doen gelden op de bedrijfsbeslissing omtrent de grootte van de uit te keren, resp. van de te reserveren winst. En ten slotte zal de zelfstandige, gegeven de door hem als gewoonte aangenomen levensstandaard bij dalende winst, zijn privé-uitgaven pas in latere instantie beperken.

¹⁾ J. R. Hicks: *The social framework*, Hfdst. XI.

²⁾ J. Tinbergen: *Econometrie*, par. 27.

Overheid.

De besparingen bij de overheid worden in het nationaal inkomen geteld als het batig saldo van de ontvangsten en uitgaven op de lopende rekening. Aan de ontvangstenkant worden o.m. alle directe en indirecte belastingen geboekt met uitzondering van de belastingen, die als vermogensoverdrachten zijn te beschouwen (heffingen ineens, successierechten) en de baten uit staatsbedrijven; aan de uitgavenzijde worden geboekt betaalde lonen, salarissen, sociale lasten, subsidies, sociale uitkeringen en renten (inkomensoverdrachten) en afschrijvingen. Naarmate de belastingontvangsten de lopende uitgaven meer of minder overtreffen wordt het spaarsaldo van de overheid dus groter of kleiner.

Nu valt moeilijk te bepalen in welke mate de op winst drukkende belastingen bijdragen tot de totale belastingontvangst. Voor de vennootschaps- en dividendbelasting is dit duidelijk; de inkomstenbelasting komt gedeeltelijk uit loon of salaris voort, gedeeltelijk uit winst. Van de indirecte belastingen is de herkomst onbepaalbaar. Weliswaar worden deze bij de bedrijven geheven, doch het is niet bepaalbaar in welke mate de bedrijven de indirecte belastingen afwentelen op de consument, of zo zij daarin slagen in welke mate de last weer op de bedrijven teruggewenteld wordt via loonsverhogingen, die voortspruiten uit een juist ten gevolge van die hogere indirecte belastingen gestegen prijspeil. In elk geval blijkt, dat indien de uitsluitend door het Rijk geïnde belastingen, welke aanwijsbaar drukken op het niet-looninkomen (winst, ondernemers- en vennootschapsbelasting, (super)dividend- en commissarisbelasting, personele en grondbelasting, kansspel- en beursbelasting), jaarlijks gesommeerd worden, een bedrag wordt verkregen dat sinds 1954 de overheidsbesparingen evenaart.

Dus ongerekend de inkomstenbelasting en de indirecte belastingen, die gedeeltelijk ook met de winst variabel zijn en ongerekend gemeentelijke belastingen, die van de winst afhankelijk zijn, zoals gemakkelijksbelasting, blijkt reeds, dat de overheidsbesparingen geheel auto-correlatief verbonden zijn met de winst.

In figuur 2 zijn de overheidsbesparingen en de bovenbedoelde belastingen op winst, weergegeven. Duidelijk blijkt, dat de beide bedragen in dezelfde orde van grootte liggen. De fluctuaties zijn niet scherp gecorreleerd, omdat het besparingsoverschot o.m. mede afhangt van de overige uit de winst afkomstige belastingen (inkomstenbelasting), terwijl uiteraard de grootte van de overheidsconsumptie het besparingsoverschot direct beïnvloedt. De scherpe daling van het spaarsaldo van de overheid van 1952 op 1955 hangt samen met een verlaging van de totale belastingdruk.

Gezinnen.

De gezinsbesparingen zijn in twee categorieën te onderscheiden: het sparen bij spaarbanken e.d. en het sparen bij levensverzekeringmaatschappijen (levensverzekering, lijfrente, pensioenen). Ook bij gezinsbesparingen is een vorm van auto-correlatie denkbaar. Als men een eigen woning koopt met hypotheek-, of een andere vorm van krediet-financiering, dan vormen de aflossingen hiervan semi-gedwongen besparingen. Aan de andere kant wordt het personele inkomen vergroot met de netto huurwaarde van de woning (= economische huurwaarde minus lasten als onderhoud, afschrijving, assurantie en eigenaarslasten). Of men nu wel of niet loontrekker is, dit meer-inkomen wordt

statistisch geteld bij de nationale winst. Een deel hiervan, dat zo groot is als het jaarlijkse aflossingsbedrag, dus gelijk aan de jaarlijkse besparing uit dezen hoofde, is daarmee identiek. Ook hier treedt dus auto-correlatie op.

Inzoverre het gezinsinkomen afkomstig is uit de winst van bedrijven, wat betreft de vennootschappen uit de uitgekeerde winst en wat betreft zelfstandig uitgeoefende bedrijven uit de winst minus bedrijfsbesparingen, is het direct oorzakelijke verband tussen winst en besparingen duidelijk. Hetzelfde geldt voor het inkomen van niet-zelfstandigen, voor zover dit afkomstig is uit tantièmes, winstdelingen e.d. Bij het geregistreerde saldo van de spaarbanken zal trouwens een gedeelte niets anders zijn dan (nog) niet belegde of niet geïnvesteerde spaarsaldi van de door zelfstandigen uitgeoefende bedrijven.

Ten slotte zijn er de besparingen bij levensverzekeringmaatschappijen. Deze premiereserves kunnen uiteraard ook van niet-zelfstandigen afkomstig zijn. Voor zover het echter lijfrente en pensioenverzekering betreft, is aannemelijk dat een niet onbelangrijk deel afkomstig is van de zelfstandigen.

Resumerend kan men concluderen, dat de nationale besparingen nauw gecorreleerd moeten zijn aan de nationale winst.

Kwantitatieve betekenis van de besparingscategorieën.

In figuur 3 werden vier hoofdbesparingscategorieën uitgedrukt in een percentage van het nationaal inkomen. Tevens werd het totaal van de besparingen ingetekend, alsmede dezelfde grootheid als berekend uit formule (5). De berekende lijn sluit behoorlijk aan bij de werkelijke lijn. De afwijking tussen beide lijnen in 1956 wijst op de toenmalige overbesteding bij wijze van spaartekort (daarnaast was er in dat jaar bovendien sprake van een overinvestering!).

De hoge overheidsbestedingen in de eerste zes jaren werden verkregen door middel van een hoge belastingdruk; doel was, niet het doen van grote overheidsinvesteringen (deze bedroegen toen slechts gemiddeld $\frac{1}{3}$ gedeelte van de overheidsbesparingen), doch versterkte aflossingen op de staatsschuld. Deze geforceerde hoge overheidsbesparingen gingen echter ten koste van de particuliere besparingen; bij de gezinnen vonden ontsparingen plaats.

Naarmate de overheidsbesparingen afnamen, stegen de gezinsbesparingen tot 11 pCt. in 1955; nadien zijn zij, behoudens de teruggang in 1956/1957, stationair gebleven, dat wil dus zeggen, dat zij evenredig aan het nationaal inkomen zijn. De te verwachten stijging van de gezinsbesparingen ten gevolge van loon- en salarisverhogingen, is blijkbaar gecompenseerd door het teruglopen van besparingen uit particulier winstinkomen.

Behoudens de teruggang in het jaar 1952 bespaarden de bedrijven van 1949 t/m 1960 6 à 7 pCt. van het nationaal inkomen. Nadien zette een daling in, zodat in 1965 nog 4,5 pCt. gespaard werd. De overheidsbesparingen, die aanvankelijk ca. 12 pCt. beliepen, kwamen in 1954 tot een min of meer stationair niveau van 5 à 7 pCt. Na 1961 vindt een daling plaats tot ongeveer 4 pCt. Het totaal der besparingen liep van 1948 tot 1960 op van 9 pCt. tot 25 pCt. Nadien daalde dit tot 21 pCt. in 1965. Dat dit géén toe-vallige beweging is, zal hieronder nog blijken.

Belastingdruk en besparingen.

Uit de omstandigheid, dat in de formules (1) en (6) géén variabele voor de belastingdruk voorkomt, valt op te maken dat de overheid de grootte van het totaal bedrag

Fig. 2. — Belastingen op winst en — Overheidsbesparingen. Prijspeil 1948

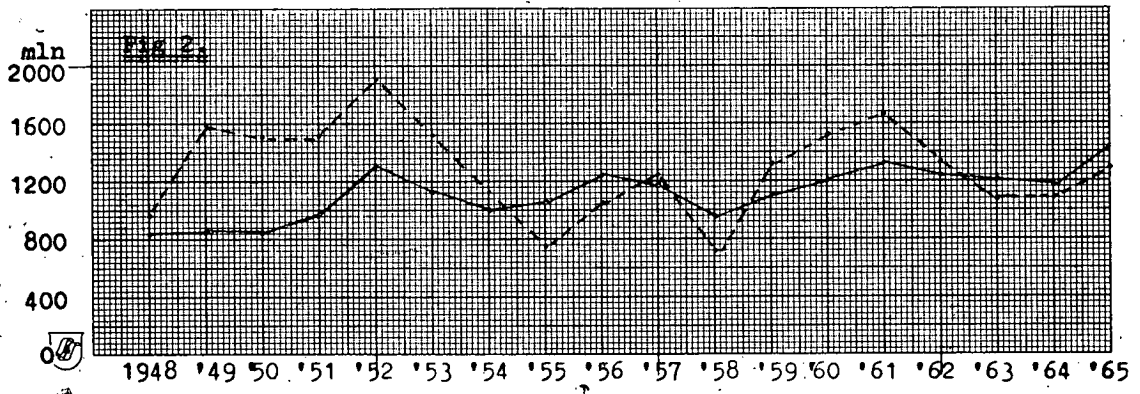

Fig. 3. Besparingen in pCt. van het nationaal inkomen

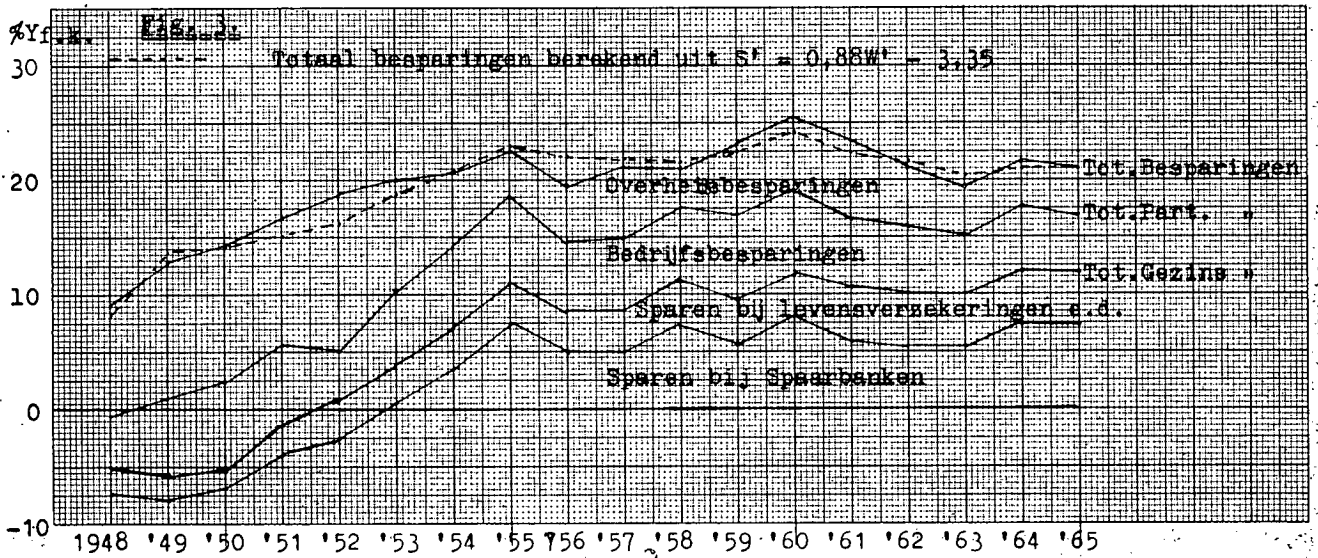

Fig. 4. Belastingdruk en particuliere besparingen in pCt. van het nationaal inkomen

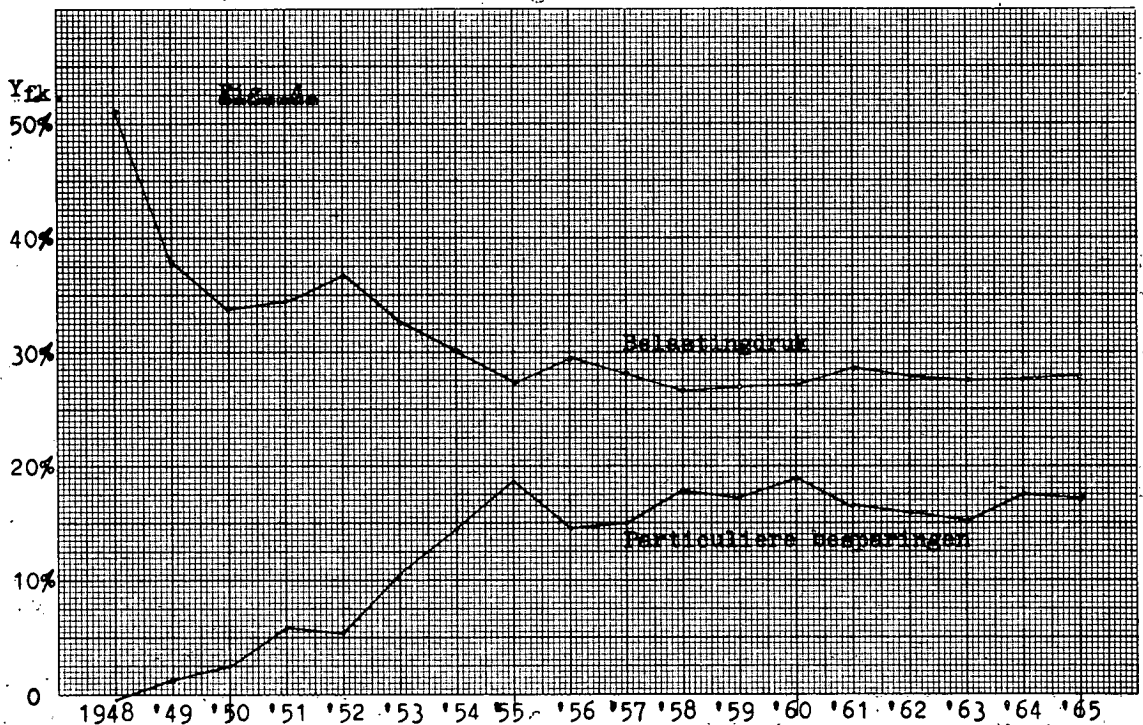
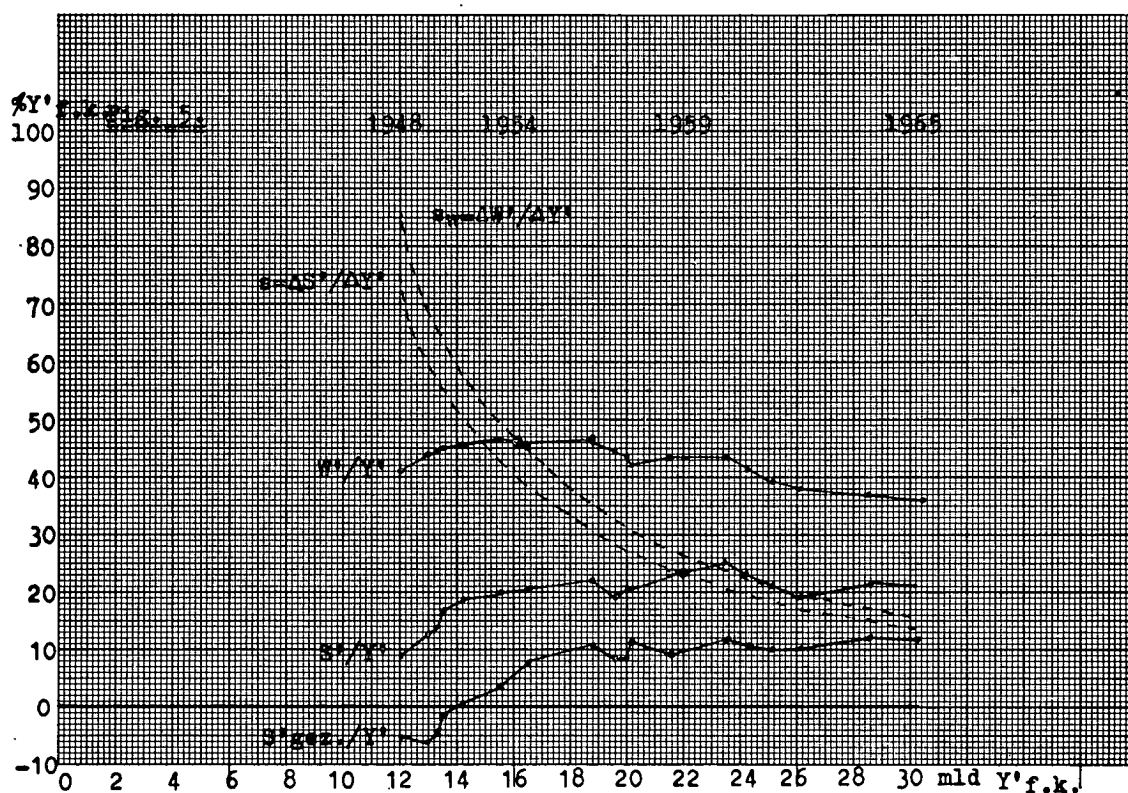

Fig. 5. Gemiddelde en marginale winst- en spaarlijnen

aan besparingen niet door middel van wijziging in de belastingdruk heeft kunnen beïnvloeden; zij heeft slechts verschuivingen teweeg kunnen brengen in de verschillende spaarcategorieën. Dit is mede een gevolg van de omstandigheid, dat bij verzwaring van de belastingdruk de overheid tracht deze zo evenwichtig mogelijk te verdelen over de verschillende categorieën contribuabelen. Een bevordering van het spaaroverschot bij de overheid, dat niet geheel ten koste gaat van de particuliere besparingen, zou in theorie slechts bereikbaar zijn als de belastingverzwaring uitsluitend de loontrekkers betrof. Dit is niet met eenzijdige verzwaring van de indirecte belastingen te bereiken, omdat niet vaststaat dat die inderdaad op de consument (blijven) drukken. Het is echter zelfs de vraag of bij eenzijdige verzwaring bijv. van de loonbelasting deze toch niet door compensatorische loonsverhogingen ten slotte weer wordt afgewenteld op de winst der bedrijven. De procentuele stijgingen van de totale besparingen tot 1960 en de dalingen daarvan nadien, zijn uitsluitend toe te schrijven aan de aanvankelijk gestegen en daarna gedaalde winst.

Verzwaring van de belastingdruk kan de overheidsbesparingen wel verhogen, doch zij doet de particuliere besparingen duidelijk afnemen. In figuur 4 zijn de totale belastingdruk en het totaal van de particuliere besparingen uitgezet als percentage van het nationaal inkomen. Hieruit blijkt duidelijk het contraire verloop van belastingdruk en particuliere besparingen. De zeer hoge belastingdruk heeft de particuliere besparingen teruggedrongen, doch de vergroting van de overheidsbesparingen, die daarvan het gevolg was, heeft het totaal bedrag van de besparingen niet groter gemaakt dan op grond van de berekende lijn in figuur 3 mocht worden verwacht.

De gemiddelde en de marginale spaarquote.

In figuur 5 zijn enkele curven uit figuur 3 opnieuw getrokken, zij het met dit verschil dat op de abscis i.p.v. de

jaren, het gedefleerde nationaal inkomen is uitgezet, thans opgevat als nationaal produkt.

Ten gevolge van de omstandigheid, dat dit telkenjare in volume is toegenomen, blijven de punten toch hun chronologische volgorde behouden. De curve, die het totaal van de besparingen uitdrukt als percentage van het nationaal inkomen kan thans worden opgevat als *lijn van de gemiddelde totale besparingen*: S'/Y' . De lijn $S'_{gez.}/Y'$ geeft de gemiddelde gezinsbesparingen aan en de lijn $s_w = W'/Y'$ is de *lijn van de gemiddelde winst*. Voorts is ingetekend de lijn van de marginale spaarquote $s = \Delta S'/\Delta Y'$, zoals deze uit formule (2) is berekend; dit is de *lijn van het marginale sparen*. Zolang deze lijn ligt boven de lijn van het gemiddelde sparen, zullen de besparingen toenemen, ook al heeft de lijn van het marginale sparen een sterk dalend verloop. De gemiddelde spaarlijn wordt gesneden in het punt, waar de gemiddelde besparingen het hoogst zijn. De gemiddelde besparingen belopen dan 25 pCt., de marginale spaarquote bedraagt dan 0,25. Dit punt, dat in 1959/1960 valt, kan de optimale spaarsituatie worden genoemd. Het zelfde punt is te vinden in figuur 1 door uit de oorsprong een raaklijn te trekken aan de spaarcurve. De gemiddelde winst bedroeg in dat jaar 43 pCt., zoals uit de figuur volgt. Dit betekent, dat het complement, het werknemersaandeel in het nationaal inkomen bij de optimale spaarsituatie, 57 pCt. bedraagt.

Zodra de lijn van het marginale sparen komt te liggen beneden de lijn van het gemiddelde sparen, zal de gemiddelde spaarquote afnemen. In 1965 bedroeg de marginale spaarquote nog slechts 0,13. Dit betekent, dat bij voortzetting van de curve het gemiddelde sparen, dat in 1965 nog 21 pCt. bedroeg, tot 13 pCt. zou kunnen dalen (ceteris paribus!).

Voor de lijn van de gemiddelde winst geldt een overeenkomstige redenering. Zolang de lijn van de marginale winst, hoewel dalend, boven de lijn van de gemiddelde

Dr. F. W. C. Blom: Financiering van ondernemingen. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1966, 192 blz., f. 7,90.

IN dit boekje geeft Blom een vlot geschreven en goed leesbare verhandeling over de theorie en vooral de praktijk van de financiering van ondernemingen. De voornaamste verdienste ervan lijkt ons, dat het een aantal heldere, geheel op de hedendaagse werkelijkheid afgestemde beschouwingen bevat over de belangrijkste financieringsvormen. Met name geldt dit o.i. voor het gedeelte over leveranciers- en afnemerskrediet en over de verschillende mogelijkheden van object- en subjectfinanciering (d.i. financiering van voorwerpen resp. van de onderneming op basis van het vertrouwen in haar terugbetaalkracht). Ook het onderdeel „Beoordeling van de financiële positie van een onderneming”, mag in dit verband worden genoemd. Uiteenzettingen over de theoretische beginselen van de financiering ontbreken bij dit alles niet, maar zij worden bewust van beperkte omvang gehouden.

Zoals welhaast gebruikelijk heeft ook hier de vlotte schrijfwijze haar schaduwzijden. De begripsomschrijvingen zijn soms vaag en worden niet steeds consequent volgehouden. Vooral het tweede hoofdstuk lijkt hieronder. Een ander bezwaar is dat zonder motivering aan verscheidene termen een andere betekenis wordt gegeven dan te onzent meest gangbaar is (vgl. vlottende middelen, dochteronderneming, omloopsnelheid, partië-

le en totale financiering), hetgeen slechts tot onnodige verwarring kan leiden.

De begrippen geldschepping, herkapitalisatie en intensieve financiering zijn niet behandeld. De schrijver zal hiervoor zijn redenen hebben; ons lijkt het toch wel een gemis.

De hier genoemde en andere rim-pels (geen schoonheidsfoutjes!) kun-

nen bij een volgende uitgave van dit boekje — waarop het zeker recht heeft — zonder al te veel moeite glad gestreken worden. Curieus is dat de schrijver in zijn woord vooraf een lezer uitnodigt, mits deze terzake kundig is, deze volgende editie voor zijn rekening te nemen.

Dit nieuwe werk van Blom is n.o.m. vooral geschikt als aanvullende literatuur voor hen die reeds enige scholing in deze materie achter de rug hebben.

Zeist.

R. SLOT.

Walter van Gerven: Principes du droit des ententes de la Communauté Economique Européenne. Etablissements Emile Bruylant, Brussel 1966, 369 blz., Bfr. 880.

HOEWEL het anti-trustrecht en mededingingsbeleid van de E.E.G. zich nog steeds in het „take-off stadium” bevinden, begint er toch enige tekening te komen in de richting en helling van de vermoedelijke ontwikkelingscurve. Waar we terecht zullen komen is nog moeilijk te voorzien, maar de auteur van bovenstaand boek heeft de taak op zich genomen de start te documenteren. Dit geschiedt vanuit juridisch standpunt en wel zodanig, dat economen (binnen en buiten de industrie) er een uitstekende inleiding op het Europees kartelrecht aan hebben. De opbouw is zeer systematisch: het eerste deel zet de betekenis van de artikelen 85 t/m 90 van het E.E.G.-Verdrag uiteen, terwijl in het tweede deel de toepassingsregels de revue passe-

ren. In de drie aanhangsels die het boek completeren, en die de bladzijden 217-355 beslaan, vindt men de tekst van de betreffende verdragsartikelen, van de verordeningen van Raad en Commissie (o.a. no. 17 van 6 februari 1962 en no. 19 van 2 maart 1965), van de Commissiemededelingen betreffende exclusieve vertegenwoordigingscontracten en licentiecontracten, en van de arresten van het Hof van Justitie (inclusief Grundig-Consten) en de Commissiebeslissingen.

Het relevante materiaal is dus voorhanden; de behandeling van de auteur is zodanig, dat bij ieder onderdeel (kartels, misbruik van economische machtsposities, toepassingsregels enz.) eerst de heersende doctrines worden

winst ligt, zal de gemiddelde winst blijven toenemen. Het snijpunt van beide lijnen geeft de situatie van de optimale winst aan; dit is het geval voor 1954. Dit punt is ook te vinden in figuur 1 door uit de oorsprong een raaklijn te trekken aan de winstcurve. De gemiddelde winst bedraagt daar 45 pCt., d.i. dus bij een werknemersaandeel van het nationaal inkomen van 55 pCt.

Afgezien van de bekende evenwichtscriteria van de economie: evenwicht van de betalingsbalans, monetair evenwicht, evenwicht op de arbeidsmarkt, begrotingsevenwicht en loon- en prijsevenwicht, zal het aanbeveling verdienen, dat men streeft naar een evenwicht in de loon- en winstverhouding. Dit laatste evenwicht volgt echter niet uit het loon en de winst zelve, doch dit zal bepaald dienen te worden aan de hand van het uit die winst voortvloeiende spaarsaldo t.o.v. het bedrag, dat vereist is voor de uit een oogpunt van optimale welvaart en optimaal welzijn noodzakelijke investeringen. Op de confrontatie van nationale besparingen en nationale investeringen wordt nog teruggekomen.

Inmiddels geldt, uitsluitend gezien vanuit de grootte van de winst resp. die van de nationale besparingen, voor de verhoudingen, zoals die in Nederland golden voor de beschouwde achttien jaren, dat de optimale winst- en spaarsituatie zich voordeed in de jaren 1954 tot 1959/1960. Daarbij was het werknemersaandeel van het nationaal inkomen 55 pCt. à 57 pCt., de gemiddelde winst 43 pCt. à 45 pCt., het gemiddeld bespaarde 22 pCt. à 25 pCt., de marginale winstquote 0,45 tot 0,27 en de marginale spaarquote 0,39 tot 0,24.

Deze optimale winst- en spaarsituatie was men in 1965 ver voorbij geschoten: het werknemersaandeel bedroeg toen 64 pCt., de gemiddelde winst 36 pCt., de marginale winstquote 0,15 en de marginale spaarquote 0,13. Dat in dat jaar de gemiddelde besparingen nog 21 pCt. bedroegen, versluisde de sombere situatie, waarin de Nederlandse economie kwam te verkeren en waarvan de symptomen pas in 1966 en 1967 manifest werden.

Laren (N.H.).

Ir. T. VAN TOL.

samengevat, die daarna getoetst worden aan de beslissingen van nationale rechters, E.E.G.-Commissie en Hof van Justitie. Dit, gevoegd bij de bondige, heldere stijl van Van Gerven en de up-to-date behandeling, leiden tot een geheel dat het onderhavige, complexe terrein in kort bestek in kaart brengt.

Intussen moge een kritische noot worden toegevoegd. Dit betreft de behandeling van de economische machtspositie (art. 86). Dit is nog maagdelijk terrein; de bevoegde instanties hebben hier praktisch nog geen uitspraken gedaan en ook de discussie erover heeft nog niet veel dat houvast biedt opgeleverd. Een der oorzaken hiervan is m.i. de geringe participatie van economisten aan het gesprek. Van Gerven tracht (blz. 92/93) de betekenis van art. 86 duidelijk te maken door erop te wijzen, dat dit artikel de bescherming van de consument nastreeft, terwijl art. 85 gericht is op de bescherming van de concurrent. De gebruikte voorbeelden

van art. 86 zouden daarop wijzen. Een dergelijk onderscheid lijkt echter wel wat gekunsteld: als de beide artikelen tot doelstelling hebben iets te beschermen, dan is dat de vrije en effectieve concurrentie waardoor de consument aan zijn trekken kan komen. Het verschil ligt eerder in de afwijkende marktstructuren, die tot verschil in behandeling nopen. Vandaar dat de E.E.G.-Commissie tot de — op zichzelf logische — conclusie komt, dat waar een dominerende positie tot uitschakeling van concurrentie leidt, sprake is van misbruik. Of dit standpunt ook juridisch gehonoreerd zal worden, blijft af te wachten. M.i. zal de praktische hantering van art. 86 bijzonder moeilijk worden.

Deze kritische noot doet evenwel niets af aan de waardering die men moet hebben voor de geslaagde poging van de auteur het Europese anti-trustrecht ook voor anderen dan de grootmeesters van het vak begrijpelijk en toegankelijk te maken.

Oegstgeest.

H. W. DE JONG.

Mr. Dr. Ivo A. C. van Haren: Naar een nieuwe ondernemingsstructuur. Van Gorcum & Comp. N.V. - Dr. H. J. Prakke & H. M. G. Prakke, Assen 1967, 108 blz., f. 12,50.

VAN HAREN, die ook in 1962 de hervorming van de onderneming aan de orde stelde in zijn eerste boek: *Personeelsbeleid en ondernemingsstructuur*, heeft hier opnieuw als ideaal een ondernemingsstructuur voor ogen, die een eind maakt aan de nog altijd slepende „sociale kwestie” in de onderneming en bovendien een vruchtbare samenwerking en menselijke ontplooiing mogelijk zal maken.

Allereerst geeft hij een schets van de ontwikkeling tot op heden van de juridische structuur van de onderneming. Het tweede hoofdstuk geeft een aantal praktische en principiële uitgangspunten voor een nieuwe ondernemingsstructuur, waarbij Van Haren veel aandacht schenkt aan de pauselijke encycliek: *Mater et Magistra*, volgens hem het belangrijkste geschrift dat over de principiële kanten van de materie is verschenen. Winstdeling en vermogensaanwasdeling komen in het derde hoofdstuk aan de orde, waarna in het laatste hoofdstuk, handelend over de medezeggenschap, vooral aandacht wordt geschonken aan het rapport van de Commissie-Verdam.

De huidige ondernemingsstructuur, aldus Van Haren, wordt door de werk-

nemers ervaren als een eenzijdig werkend machtsmiddel in het productieproces en in de verdeling van de resultaten daarvan. Dit fundamentele gebrek is door modern personeelsbeleid niet op te lossen. Ook principieel is de huidige juridische basis van de onderneming niet juist. Van Haren ziet de onderneming als een doel- of werkgemeenschap, een sociaal verband dat ontstaat door het min of meer duurzame en geordende samengaan van meerdere individuen, tot bereiken van een gemeenschappelijk doel. Het gemeenschapsverband dat op het bereiken van dit doel is gericht, is de onderneming in personenrechtelijke zin. De inbreng van de beleggers vormt de onderneming in vermogensrechtelijke zin.

Er moet een nieuwe structuur tot stand komen, zodanig dat degenen die thans nog veelal vijandig staan tegenover de onderneming daarin worden geïntegreerd, niet bij de gratie van de werkgever, maar door een goed geïntegreerde rechtspositie. Winstdeling en vermogensaanwasdeling passen in deze gedachtengang. T.a.v. medezeggenschap onderscheidt Van Haren functionele medezeggenschap, welke de werk-

nemer kan ontlene aan zijn functie in de onderneming (bijv. die van „de pijpenbuiger over de aangelegenheden van de pijpenbuigerij”) en structurele medezeggenschap, welke iemand ontleent aan zijn lidmaatschap van een van de twee constituerende belangengroepen in de onderneming (nl. de onderneming in personenrechtelijke of vermogensrechtelijke zin).

Van Haren is er in geslaagd een aantal wezenlijke vraagstukken naar voren te halen; men kan met genoeg kennis nemen van zijn onafhankelijk oordeel. Men leze bijv., hoe deskundig met de, wat het rapport *Wegen naar bezitsvorming* noemt, „representatieve ondernemersvisie” op de vermogensaanwasdeling, de vloer wordt aangeveegd. Oppervlakkige vergelijking van dit nieuwe boek met Van Haren's eerste (zijn proefschrift) laat zien, dat hij in de kern van zijn beschouwingen zijn oorspronkelijke visie trouw is gebleven. De tweedeling van de onderneming komt daarin reeds voor; ook wordt in zijn eerste betoog al de onderneming als een gemeenschap gezien.

Die gemeenschapsgedachte, hoewel hier vrij genuanceerd gebracht, leidt er ook nu weer toe, dat het beeld van de werkelijkheid iets te vriendelijk wordt geschilderd. Mogelijke belangentegstellingen lossen m.i. al te gemakkelijk op in evenwicht of in harmonie; de wijze waarop we van een machtsevenwicht naar een rechts- en belangen-evenwicht moeten komen, hangt m.i. enigszins in de lucht. Zo worden de persoonlijke belangen van degenen die in een bedrijf werkzaam zijn, leukweg gebundeld tot „het menselijke oftewel het sociale doel der samenwerking” (blz. 45/46). Dit principiële bezwaar even terzijde gelaten, moet het oordeel luiden, dat Van Haren een leesbaar, overzichtelijk boek heeft geschreven.

Rotterdam.

C. VAN DER VLIES:

**IN
DIT BLAD
ADVERTEERT
U
MET SUCCES!!**

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

UIT het beloop van het tegoed der banken bij de Nederlandsche Bank sedert ongeveer het begin van dit jaar blijkt, dat de banken hun saldo op een minimum peil tussen ca. f. 20 mln. en ca. f. 40 mln. handhaven. Fluctuaties in de bankliquiditeit worden derhalve nauwelijks meer in de kassen opgevangen, doch in een groter of kleiner beroep op de kredietfaciliteiten van de centrale bank weerspiegeld en daarnaast in de omvang van de swaptransacties in dollars met deze instelling. De Nederlandsche Bank is dus meer dan vroeger als liquiditeitsbron gaan functioneren.

De omvang van de liquiditeitssteun d.m.v. discontering en voorschotten in rekening-courant is nauwkeurig uit de desbetreffende cijfers van de weekstaat af te lezen. De swaptransacties weerspiegelen zich in de netto goud- en deviezenvoorraad van de Bank, doch in de mutaties in de desbetreffende posten zitten nog diverse andere factoren verscholen, zoals bijv. de betalingen, die het Rijk per saldo aan het buitenland doet en in het algemeen de invloed van de betalingsbalans. De beoordeling van de liquiditeitsituatie wordt nog verder bemoeilijkt omdat de Staat in dit jaar naast de uitgifte van schatkistpapier, waarvan het uitstaande bedrag wekelijks wordt gepubliceerd, ook kasgeldleningen heeft aangetrokken, waarover geen cijfers bekend zijn. Dat de Staat geregeld het bedrag van het uitstaande schatkistpapier publiceert heeft als reden dat eenieder van de financiering van de Staatsuitgaven kennis moet kunnen nemen, vooral als dit met kort geld gebeurt. De publieke opinie kan dan een zekere controle houden op het financiële overheidsbeleid. Weliswaar zou het dan ook nodig zijn dat de financiën van de lagere overheid wat doorzichtiger werden, maar dit probleem is moeilijker oplosbaar. Een inzicht in de Staatsfinanciën is thans moeilijker dan ooit. Daarom zou het logisch zijn wanneer niet alleen cijfers betreffende schatkistpapier, doch ook van andere vormen van leningen op korte termijn cijfers beschikbaar zouden zijn.

KAPITAALMARKT

DE maand augustus is met een grotere levendigheid op de kapitaalmarkt begonnen dan geruime tijd het geval is geweest. Na de geslaagde lening van de Nederlandse Antillen van 6½ pCt. 25-jarige obligaties tot een bedrag van f. 50 mln., waarvan de inschrijving op 1 augustus heeft plaats gehad, noteerden wij de aankondiging van de aandelenemissie van de Amro-Bank van nominaal f. 25,5 mln., is de Bank voor Nederlandsche Gemeenten overgegaan tot de verkoop van 6½ pCt. rentespaarbrieven à 100 pCt., verdeeld over zes leningen, waarvan de aflossing incl. rente op resp. 1 februari 1974, 16 februari 1975, 1 februari 1976 en 1 januari 1977 zal plaatsvinden. Tenslotte komen de Staatsmijnen voor het eerst op 17 augustus een beroep op de publieke markt doen met een f. 100 mln. 6½ pCt. obligatielening tegen 99½ pCt.

De schaarse gegevens betreffende de activiteit op de onderhandse markt zijn gemengd. De bedragen die de

Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft opgenomen zijn omvangrijk. In het eerste kwartaal 1967 f. 620,3 mln., in het tweede kwartaal f. 367,4 mln., in de eerste helft van het lopende jaar dus f. 987,7 mln. Dit bedrag steekt verre uit boven de f. 580 mln., waarvoor de Bank in het eerste halfjaar 1966 een beroep op de onderhandse markt heeft gedaan.

Hiertegenover blijkt uit de cijfers, gepubliceerd in de *Telstrook*, dat de Nederlandse levensverzekeringsmaatschappijen in het eerste kwartaal 1967 netto f. 185,4 mln. aan onderhandse leningen hebben verstrekt, hetgeen vergeleken met de eerste drie maanden van 1966 een achteruitgang betekent, want toen steeg het bedrag met f. 267,9 mln.

De kapitaalmarktrente heeft tot nu toe in 1967 een beperkte golfbeweging laten zien. Tegen het einde van 1966 immers lag het gemiddelde rendement van langlopende staatsleningen op 6½ pCt. In het eerste kwartaal 1967 daalde het percentage tot 5,87 pCt. (23 maart), doch daarna is de rente weer omhoog gegaan. Midden juli was het peil van 6,28 pCt. bereikt. Sindsdien is er weer van een zeer lichte daling sprake. Per saldo heeft de rente zich in 1967 op een niveau bewogen, dat ca. ½ pCt. lager ligt dan in de tweede helft van vorig jaar.

De aandelenkoersen zouden, wanneer zij alleen door de rentestand zouden worden bepaald een beperkte daling moeten laten zien, doch het tegendeel is het geval. Vergelijkt men de koersstaat der indexcijfers van eind 1966 met die van vrijdag jl., dan ziet men over de gehele linie een stijging. De koersen bij het begin van het jaar lagen op, of zeer dicht nabij, de laagste koersen van het jaar. De beurs heeft klaarblijkelijk het oog reeds gericht op een verbeterde conjunctuur en verwacht daarvan hogere winsten en dividenden. De invloed van de rentestand wordt hierdoor meer dan gecompenseerd.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	4 aug. 1967	11 aug. 1967
Algemeen	270	329 — 268	320	327
Internationale concerns	351	427 — 343	412	424
Industrie	269	334 — 270	328	333
Scheepvaart	108	121 — 107	118	117
Banken en verzekering	154	178 — 155	176	177
Handel enz.	138	160 — 138	155	160

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).			
Philips	f. 78,70	f. 97,75	f. 99,50
Unilever, cert.	f. 86	f. 91,20	f. 96,30
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 131,40	f. 134,40
A.K.U.	f. 53,80	f. 55,20	f. 55,50
K.L.M.	f. 352	f. 334	f. 322
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60	f. 90	f. 93
E.M.S., nieuwe	—	f. 23,50	f. 24,50
Kon. Zout-Ketjen	463	706	712
Zwanenberg-Organon	f. 152,70	f. 176,50	f. 178
Robeco	f. 193	f. 215	f. 216,40
New York.			
Dow Jones Industrials	786	924	921
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,19	6,15
Aandelen: internationalen b)	5,0	.	.
lokale b)	5,1	.	.
Disconto driemaands schatkistpapier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

Recente publikaties

W. Kern: Optimierungsverfahren in der Ablauforganisation. Gestaltungsmöglichkeiten mit Operations Research. Betriebswirtschaftliche Bibliothek, W. Girardet, Essen 1967, 230 blz., f. 35,30.

Dit boek wil een bijdrage leveren tot een zinvol hanteren van de operations research ten einde een optimale bedrijfsstructuur en -organisatie te bereiken.

Verkorte inhoud:

I. Das Wesen von Organisation und Optimierungskunde: Organisation, Planung und Entscheidungsfindung - Organisieren mit operationsanalytischen Optimierungsverfahren - Planungshorizonte auf dem Gebiet der Ablauforganisation - Ablauforganisatorische Entscheidungssituationen.

II. Gestaltung der sachlichen Leistungsbedingungen: Die grundsätzlichen Zusammenhänge - Organisatorisches Lokalisieren betrieblicher Leistungskomponenten - Organisatorisches kombinieren von Aufgaben mit Produktionsfaktoren - Organisatorisches Dimensionieren von Leistungsquerschnitten.

III. Gestaltung des raum-zeitlichen Leistungsgeschehens: Organisatorisch-

räumliches Bestimmen (Destinieren) von Zielorten - Organisatorisch-zeitliches Reihen (Ordinieren) von Leistungsprozessen - Organisatorisches Terminieren betrieblichen Leistungsvollzuges.

IV. Regelung des betrieblichen Leistungsgeschehens: Richtlinien für künftige Masnahmen - Organisatorisches Fixieren von Auftrags- und Bestandsmengen - Organisatorisches Selektieren spezifischer Kontrollobjekte - Folgerungen und Ausblicke.

Harry G. Johnson: Essays in Monetary Economics. Allen & Unwin, Londen 1967, 332 blz., ing. 25 sh., geb. 40 sh.

Een bundel eerder verschenen artikelen/bijdragen, over drie onderwerpen verdeeld.

Deel I behandelt de monetaire theorie puur. Het eerste (en langste) van de vijf daarin ondergebrachte hoofdstukken is Johnson's „Monetary Theory and Policy”, zijn bijdrage aan de eerder verschenen, door de American Economic Association en de Royal Economic Society verzorgde, welbekende *Surveys of Economic Theory*. De hoofdstukken 2 en 3 zijn

op identieke wijze opgezet en behandelen „Recent Developments in Monetary Theory” resp. „A Survey of Theories of Inflation”. Hoofdstuk 4 („Money in a Neo-Classical One-Sector Growth Model”) tracht een wat eenvoudiger inzicht te geven in het nogal ingewikkelde probleem van de rol van het geld in groeimodellen: Hoofdstuk 5 is getiteld „Notes on the Theory of Transactions Demand for Cash”.

Deel II: „Monetary and Fiscal Policy Issues in North America” bevat een tweetal artikelen:

- Alternative Guiding Principles for Monetary Policy in Canada;
- Major Issues in Monetary and Fiscal Policy in the United States.

Het derde deel behandelt de monetaire en fiscale problemen der ontwikkelingslanden in drie hoofdstukken; het achtste over de fiscale politiek („Fiscal Policy and the Balance of Payments in a Growing Economy”), het negende over de monetaire politiek („Is Inflation the Inevitable Price of Rapid Development or a Retarding Factor in Economic Growth?”). Hoofdstuk 10 behandelt een meer internationaal aspect, nl. het belang van de ontwikkelingslanden bij de huidige internationale monetaire problemen en de voorstellen tot wijziging daarin („International Monetary Reform and the Less Developed Countries”).

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

De Sint-Aloysius Handelshogeschool te Brussel organiseert voor academisch gevormden en kaderpersoneel tijdens het academiejaar 1967-1968 de volgende cursussen:

- a. De fiscale vraagstukken in de onderneming.
- b. Het commercieel beheer in de onderneming.
- c. De ondernemingsfinanciering.

De cursussen a. en b. worden gegeven iedere zaterdag van 9.00-12.30 uur van 7 oktober t/m 16 december 1967,

cursus c. iedere zaterdag van 9.00-12.30 uur van 27 januari t/m 6 maart 1968.

Zij staan onder leiding van hoogleraren van de Handelshogeschool met medewerking van specialisten uit de particuliere en de overheidssector.

Inlichtingen en inschrijvingsformulieren bij de studiedienst van de Sint-Aloysius Handelshogeschool, Kruidtuinlaan 38, Brussel I. Het aantal inschrijvingen is beperkt.

SAMENWERKENDE ELECTROTECHNISCHE FABRIEKEN

HOLEC

HAZEMEYER - HENGELO

HEEMAF - HENGELO

SMIT - SLIKKERVEER